

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőséghez Darabos-utca 33. sz. küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

Előfizetési ár: egysz. évre 12 korona, félévre 6 korona.

Hirdetések jutányos áron közöltnak.

Egyes szám ára 30 fillér.

Az előfizetési és hirdetési pénzek

s a lap megrendelésére és szétküldésére vonatkozó összes megkeresések **Karai Sándor** tanárhoz (Rákóczy-utca 46. sz.) intézendők.

Magyar református liturgiánk rendezéséről.

I.

Azok a többrendbeli reformtörekvések, melyek az utóbbi időben a hazai egyházi sajtó közvetítésével, megbeszélés tárgyait képezték, nagyjára az eredménytelen szóharc áradatában tünnek el. Szinte már természetesnek tűnik fel előttünk, hogy csak az érdeklő a közönséget, a mi új, a mi izgató, a miben az időszerűségeen kívül valami irányzatos felfogás is észlelhető, vagy a mi vitákat támaszt és zajt csinál. Csendes menetű elmélkedésekre, építő jellegű közleményekre, múltunkat ösmertető tanulmányokra kevesebb gondot és figyelmet fordít nálunk a nagy többség, mint a hogy azt az ügy, a tárgy, a tudomány megérdemelné; míg ellenben a cáfolatokra ingerlő cikkeket mohósággal várja, lesi a napi sajtó közléseihez és hangjához szokott olvasókör legtöbb tagja. Nem lephet meg azért bennünket, ha a református köztudat ébrentartása, erősítése s terjesztése céljából megjelent múlt évi felszólalások — legalább egy időre — majdnem pusztában elhangzott szózatoknak bizonyultak s az egyházi fegyelem, belmissio és más fontos kérdések felett folytatott eszmecserék szintén alig eredményeztek valamelyes számbavehető lelki hasznot. Ily és hasonló jelenségek láttára bizvást mellőzhetnők a magyar református liturgia rendezése kérdésének a felszínre hozatalát is. Ámde közelebről véve szemügyre a dolgot, más következtetésre jutunk. Mert az eszmék, elvek, gondolatok, tervek kellő érlelést, vitatást, sőt kipróbálást igényelnek s csak akkor öltenek testet, ha az élet igazolja, hogy megvalósításukra csakugyan szükség van. Bizonyosra vehetjük tehát, hogy a jelzett vitatételek kevés idő múltán ismét — és pedig már sürgetőbb szükség indokából, előtérbe nyomulnak s megkerülhetetlen intézkedést vonnak magok után.

A magyar református liturgia rendezése is a halaszthatatlan teendők közé tartozik. Nem látszik bár oly elodázhatatlannak, mint példának okáért a lelkészválasztási törvény revisiója, vagy a nagy egyházak és az illetékes egyházmegyék viszonyának, és amazok önállósításának, külön egyházmegyékké alakulásának napi renden levő vitatása, vagy az egyházi adózási rendszer reformja, a kepe, meg lukma váltság kérdésének megoldása és sok egyéb, ezekhez hasonló közügy; de a benső építés szempontjából még amazoknál is fontosabb, szorgosabb jellegű. Hozzá meg nem is új, de régóta huzódó, vajudó, megoldatlan feladat. Ugyanis már a debreceni országos ev. ref. zsinat által alkotott egyházi törvények 89. paragrafusának 2. fő bekezdése, a zsinat legfőbb intézkedési jogkörébe tartozó teendők felsorolása kapcsán *d)* pont alatt egyik fő teendő gyanánt emeli ki, az *ágenda* tárgyában való intézkedési jog gyakorlását is. E törvények életbe lépte után, az agenda szerkesztése érdekében, tíz év leforgása alatt, egyetemes magyar ref. anyaszentegyházunkban alig történt egyéb, mint a tiszántúli ev. ref. egyházkerületi közgyűlés abbéli határozata, mely szerint az esperesi kar megbízott, hogy e tárgy felett behatóan gondolkozzék. Telt az idő s aludt az ügy. A budapesti (1891—93. évben tartott) országos zsinat az egyházi törvények jelzett kijelentését érintetlenül hagyta, a mennyiben „a zsinatról” szóló fejezet 86. §. *d)* pontja szerint, a zsinat jog és hatáskörébe utalta „az istenisztelet alakjának és rendjének lényeges vonásokban való megállapítását” s „az agenda” tárgyában való intézkedést. Mindezek dacára elidáig semmi eredményt sem látunk. Pedig koronként e tekintetben is meg-megújult egy-egy korszerű, sürgető hang. E lap hasábjain is jelent meg egy két közlemény, melynek az volt volna a célja, hogy az egységes liturgia megalkotása érdekében eszmecserét támaszson; majd a debreceni ev.

ref. lelkipásztorok kara a korszellem által igazolt és sürgetett kívánalomnak óhajtott megfelelni, midőn 1899-ben „az urvacsorai agenda megrövidítéséről szóló javaslat“-ot nyújtott az illetékes egyházmegyei közgyűlés elé, mely azt azon évi 34. számú határozata szerint egyszerűen felterjesztette az egyházkerületi közgyűléshez. Innen pedig nyomban (1899. máj. 34. sz. a.) kiadott a munkálat az esperesi karnak azzal a felhívással, hogy az egységes liturgia megállapítása alkalmával e kérdésre is terjeszse ki figyelmét s adjon kimerítő javaslatot. Az 1900. évi májusi egyh. ker. közgyűlés 46. jegyzőkönyvi számú határozata szerint az esperesi kar a jelzett egyházmegyei felterjesztésre vonatkozólag „abban a nézetben van, hogy az egyházi szertartások rendezése, az országos egyházi törvényhozás hatáskörébe tartozván, egyházkerületünk csak előkészítő munkálatot adhat (már t. i. az egységes liturgia készítése tárgyában), de külön, sem egyik sem másik egyházi cselekmény rendét sem meg nem változtathatja, sem nem rendezheti. A mi közelebről a debreceni lelkészi kar előterjesztését illeti, annak az a része, hogy a szokásos úrasztali beszéd megrövidíttessék, semmi akadályra nem talál s kivétel. „A mennyiben azonban úgy a bűnbánati ima, mint az úrasztalánál mondandó hálaimák, meg a három kérdés, oly szertartási formák, a melyektől eltérés már magának a szertartásnak lényegét is érinti: ezek tehát nem mellőzhetők

s nem is változtathatók s így azon szavakkal és formában tartandók fen mindaddig, míg abban az egyetemes zsinat nem határoz, a mint azok mai agendás könyveink közül a Szoboszlai Pap István, vagy Révész Bálint féle egyházszertartási könyvekbe felvételtek.“ Az egyházkerületi közgyűlés ezen esperesi javaslatot elfogadta „s miután — úgymond a jegyzőkönyv — sem az imák, sem a felvételni szokott kérdésekre nézve nem lát megengedhetőnek semmi változtatást s miután óhajtandó az egységes liturgia minden irányu felvétele s átdolgozása: felkéri a konventet, hogy ez ügyet a jövő zsinat tárgyai közé felvenni sziveskedjék.“

Ime tehát, a mire előre is megnyugvással gondoltunk, hogy tudniillik legalább az urvacsora kiszolgáltatásánál eddig tapasztalt hosszadalmas liturgiai eljárást, megfelelőbb és korszerű gyakorlat fogja felváltani, legalább itt Debrecenben: az az óhaj is, aligha fog a legközelebbi jövőben megvalósulni. Mert még az a vélelem, hogy az ugynevezett urvacsorai beszéd (agenda) elhagyása mellett az a sok imádság-részlet, meg a három hitvallási kérdés a hagyományos sablonos formában érvényben hagyandó, sőt azokra nézve semmi változtatás meg nem engedhető: voltaképen semmit sem segít a helyzetben, de a kívánatosnak mutatkozó reform kivételét is megnehezíti. A sákramentomoknál s azok kiszolgáltatási módjánál a lényeg levén a fő, s nem a forma: hely adandó minden olyan javításnak,

TÁRCA.

Szabályzat a f.-szabolcsi ev. ref. e. megyében levő lelkészi könyvtárakról.

1. A lelkészi könyvtárak célja az, hogy a tudományos irodalomnak mindazon termékei, melyek a valóságos élet fejlődésének tovább vitelére, egyetemes magyar reformált egyházunk érdekeinek ápolására, lelkészeink önművelődésének eszközzésére nélkülözhetlenek, egyes gyülekezeteink lelkészi hivatalánál időszakonként összegyűjtessenek és időről-időre megőriztessenek.

2. Ennélfogva minden lelkészlakon, annak hivatalos szobájában egy könyvpolecokkal ellátott kisebb vagy nagyobb szekrény szerzendő be a jelen szabályzat elfogadása utáni két év alatt az egyes egyházak költségvetésének terhére. Ha azonban a vagyontalan egyházak a hívek újabb megterhelhetése nélkül, erre nem volnának képesek s ezt az e. megyei látogatóság előtt kifogástalanul igazolják, az egyházmegyei közgyűlés ezen egyházaknak a szekrények beszerzésére a kitűzött két évi határidőn belől az államsegélyből (vagy más alaphól) egyenként 20—20 koronát engedélyez.

3. A szekrények beszerzése után három év le-

folyása alatt a már addig is minden lelkészi hivatalnál meglevő Biblián, Énekes-könyvön, Heidelbergi Kátén, a „Debreceni Prot. Lap“ eddigi évfoly main, a M. P. I. T. kiadványain Egyházi Törvénykönyvön, a Tóth Sámuel-féle gyűjteményen, konventi, kerületi s e. megyei jegyzőkönyveken kívül, az egyházak tartoznak beszerezni a következő tudományos nagyobb becsű műveket . . .

Ha ezen könyvek beszerzése az egyház anyagi erejét felül mulná, a fentebbi pontban megállapított módon az e. megyei közgyűlés kellőleg megokolt folyamodás után az államsegélyből (vagy más forrásból) segélyt nyújt, mely azonban 30 koronánál több nem lehet. A könyvek beszerzésénél egyes vagyonosabb lelkesebb egyháztagok adománya is igénybe vehető, mely esetben az ajándékozott könyvekbe az ajándékozó neve beíratik.

4. Az alapítás után öt év múlva az e. megyei közgyűlés fogja ismét öt évi folyamra a beszerzendő könyveket megállapítani, mely eljárás ötéről-ötévre mindenkor folytatandó lesz. E végből az e. megyei közgyűlés az esperes elnöklete alatt, négy tagból álló könyvtári bizottságot választ s ennek tiszte lesz az e. megyei közgyűlés előtt javaslatot tenni a beszerzendő könyvek kiválasztására.

5. A lelkészi könyvtárakban levő könyvekről minden egyházban egy törzskönyv vezetetik, melybe minden a könyvtár tulajdonát tevő könyv a lelkész által pon-

mely nem dogmatikai, sőt még csak nem is liturgiái reformot indítványoz, hanem csupán agendánk lényegtelen részeinek czélszerűségi okokból leendő elhagyását célozza. Mert miképpen azok a néhai való kegyes ágendairók, koruk befolyása alatt állva, nem érezték magukat feljogosítva újabb formák készítésére, viszont a mai idők követelményeihez és világnézetéhez mérten hasznos is, szükséges is, hogy alkalmasabb, megfelelőbb formák keretén belül értékesítsük és érvényesítsük a benső ember épülésére és erősödésére vezérlő evangyéliomi üdvintézményeket.

Feltéve már, hogy az egész gyülekezettel végzett eme liturgusi cselekmény (t. i. az urvacsorázás) hittani és gyakorlati fontosságáról nemcsak a lelkipásztorok, de vele együtt az illető hívek is teljesen tájékozva vannak: még mindig kielégítésre vár az a lelki s valláserkölcsi szükséglet, hogy e sákramentom előzménye, kiszolgáltatása, folyamánya s befejezése szabatosan körvonalozva, megfelelően és méltóan kidomborítva legyen; a mit csakis rendszeres ágendai minta révén érhetünk el. Köztudomásu pedig, hogy használatban levő ágendás könyveink kivétel nélkül magán jellegűek s őket az elfogulatlan kritika rendszeres mintácul nem tekintheti. Azt is tapasztaljuk, hogy egyházkerületenként, megyénként, sőt sok esetben ugyanazon egyházmegye gyülekezeteiben is, a szabadság elve alapján, más más ilyen privátágenda szerint történik az eljárás. Itt emilyen, másutt amolyan szöveggel teszik

fel a hittvallási három kérdést, sőt igen sok helyen végképen mellőzik is. Például a dunamelléki, sőt más egyházkerület református lelkipásztorai is, a kik a Fördös-féle Ágendát használják, általában elhagyják a bünbocsánat hirdetése előtt a három kérdést, mint felesleges ceremóniát. Maga Fördös is így nyilatkozott e tekintetben: „Három hitvallató (sic!) kérdést is szoktak némely lelkészek a gyülekezethez intézni. Régi szokás, de túléltte magát. Én legalább nem tudok semmi fontos okot, melynéi fogva megtartandó volna. A dunamelléki egyházkerület régen túladdott rajta.“ (Ágenda II. kiad. 1875. 256. l.) Tiszántúl ellenben, a hol nagyobbára a Szoboszlai- vagy Révész-féle ágendák forognak a lelkipásztorok kezén, ősi szövegezés szerint szokták feltenni a három kérdést, a minek halatára mindannyiszor felújúl sokak elméjében az a gondolat, hogy itt némi szöveg revisió nagyon is felférne. Az urvacsorázással kapcsolatos alakításokról és cifrázásokról különben hasáb számra lehetne a szót szaporítani, de mindezzel nem igazolnánk egyebet, mint azt, a mit különben is mindannyian érezünk, hogy tudniillik az ev. ref. urvacsorai magyar agenda gondos átnézése, lehetőleg közérvényü szövegezése, tartalmi és alakí revisiója egyházépítési fontos teendőink között sorrend szerint elől áll, a mely felett könnyedén, közönyösen elsiklani helytelen volna.

Liturgiánk rendezésének szükséges voltát igazolja a keresztség kiszolgáltatásánál tapasztal-

tosan bejegyeztetik és a könyvtárban elhelyeztetik; az egyházlátogatóság által évenként ellenőriztetik. Az egyházmegyében levő összes lelkészi könyvtárakról pedig, az esperesi hivatal vezet törzskönyvet s tesz arról jelentést évenként az e. m. gyűlésnek. A törzskönyveket az egyházmegye készíteti el s ingyen bocsátja az egyes lelkészi könyvtárak rendelkezésére.

6. Minden beszerzett könyv egyszerű de tartós bekötéssel elláttatik s címlapjára reá vezettedik a következő felírás: *Az . . . i lelkészi könyvtár tulajdona* s egyúttal a lelkészi hivatal pecsétjével lebélyegeztetik s mint ilyen a korbéli lelkészek által felelősség terhe alatt gondosan megőriztetik. A könyvek másoknak ki nem adhatók, de esetleges használatra egyéni felelőssége mellett a lelkész saját hivatalos helyiségében átengedheti az érdeklődőknek.

7. Ha a lelkész elhal, vagy más egyházba távozik, az egyház vagyónának leltározása alkalmával a könyvtár is felvétetik a leltárba s a netaláni hiány mint szinte az átadás és átvétel a törzskönyvbe feljegyeztetik s arról az esperes azonnal értesítetik, ki a hiány pótlásáról az illető hibás fél terhére azonnal gondoskodik.

Megokolás.

Régóta általános érzett szükség magyarországi ev. ref. egyházunkban a lelkészi könyvtárak felállítása. Már a nagy emlékü Révész Imre debreceni lelkész és

Kovács Albert budapesti hittanár az 1870-es években sürgetni kezdik s lelkészeink tudományos színvonalának emelésére feltétlenül szükségesnek tartják. Az életre való eszme azonban a gyakorlati életbe nem ment át, részint egyházaink köztudomás szerinti szegénysége, részint mert a debreceni és budapesti zsinatok egyházalkotmány szervezési munkái, másfelé terelték a közfigyelmet s a szépen indult ügy iránt alig volt némi érdeklődés.

Ezelőtt két évvel a tiszáninneni e. kerületen Radácsi György és Fejes István, tehát ismét egy hittanár és lelkész vetik fel újból a kérdést, szabályrendeletet alkotnak s kerületük által kötelezőleg kimondatják a lelkészi könyvtárak szervezését. Ugyancsak ők sürgetik Debrecenben is, Pozsonyban is, a M. P. I. T. gyűlésein s a társulat el is határozza a kerületeket ez értelemben megkeresni. Ev. ref. egyházunk 1900. évi konventje 67. sz. végzése g. pontjában e kiváló fontosságú ügyet az egyházkerületeknek figyelmébe ajánlja. Tiszántúli egyházkerületünk 1900. évi 18. sz. határozatában szintén állást foglal ez ügyben, fontosságát elismeri, sőt azt missiói tényezőnek tartja s egyzersmind az e. megyék hatáskörébe utalja.

Így került ez a kérdés egyházmegyénkhez. Legutóbbi őszi közgyűlésünk lelkész-egyletünket bizta meg e fontos ügyben javaslattétellel s ennek nyomán, van

ható eltérés és bizonytalanság is. Ez főképen szembeötlő az ifjabb liturgusoknál. Vannak, kik a szereztetési ígék teljes mellőzésével, dagályos és hosszú beszéd kapcsán, felesleges modorosság kíséretében végzik a keresztelest; vannak, kik a keresztyánhoz intézni szokott kérdést elhagyják, így p. o. a dunamelléki egyházakban; viszont vannak, akik azt indokolatlanul bővítik, szükségtelen hangsúlyozással előtérbe állítják, a liturgusi formásokat itt is szaporítják, szóval ötletszerűen járnak el. Még több helyesbiteni valót találunk a konfirmálásnál, a mely ágendai gyakorlatnak már a neve is téves és egészen pápista izü. Ezt egyes gyülekezetekben sokféle ceremóniával kapcsolatban hajtják végre lelkipásztoraink s több esetben a résztvevők hasonló mulékony külsőségek hatásával kénytelenek beérni, mint akár a bérálás, vagy az urnapi körmenetek üres, meddő opus operatumait végigbámuló jámbor tömeg. Nem tagadható természetesen, hogy itt-ott dicséretes és követésre méltó kivételek is fordulnak elő, de ez nem pótolja a többségnél észlelhető hiányokat, sőt inkább sürgeti a rendezés munkáját.

Részletesebb indoklásra nem szorúl az a kíváncsi sem, a mely az esketés, temetés és különböző avatások, beiktatások körül követendő liturgiai eljárás reformjára irányul. Az egyes magánágendák telve vannak számtalan ilyenmü, de jobbadán áradozó, szónoki lendületü alkalmi beszédekkel, melyek közül a kényelmes hajlamu

liturgus bőven választhat tetszés szerint, ha épen a szükség úgy hozza magával, hogy fungálnia kell. Am az eféle gyűjteményes kiadványok kétségkívül jogosultak s kellő kritika mellett használhatók is; de az a baj, hogy a ki egyszer ilyen segédeszközökhöz folyamodik, az a kritikától el szokott tekinteni s innen erednek azután azok a szintelen, ízetlen, gyarló causáliák, a melyek nem építenek, hanem rombolnak.

A kultusz alkotórészeiről, az újabb időben nagy érdeklődést keltő egyházi énekügyről, a köznapi, ünnepi és alkalmi imádságok tartalmi és alaki feltételeiről, az e szempontból felettebb kívánatos reformokról való elméletezés mellőzésével még csak egy igen szükséges és üdvös intézmény állandósítására vonatkozólag nyilváníjuk óhajunkat. Ez, a szentírás olvasásának a magyar református kultusz rendjébe való beillesztése. Debrecenben megvan; de köztudomás szerint oly alakban, mely reformot igényel s ebben az irányban épen most történik intézkedés.

Ha már e főbb vonásokban vázolt kép látára, még inkább pedig a gyakorlati tapasztalatokból nyert tudomás alapján, igazoltnak mutatkozik a magyar református liturgia rendezésének felszínre hozatala: szóljunk valamit a rendezés eszközlésénél követhető és követendő elvekről.

Dr. Erdős József.

szerencsém a fentebbi szabályzatban foglalt egyszerű, igénytelen tervezetemet elfogadás végett ajánlani.

Egyházunk jövőjére nézve valóban nagyfontosságú a lelkészi könyvtárak felállítása. Már Luther és Melancton, midőn az egyházszerzés nagy munkáját 1521. körül megkezdik azonnal melegen ajánlják és mindenkit arra buzdítanak, hogy a lelkészek jól megválasztott tudós könyvekkel elláttassanak. Országunk reformációja is külföldi példák után indulva, miként a német s más külföldi protestáns parochiakon fellelhetőek voltak az akkori időben a mainál sokkal élénkebb és mozgékonyabb theologiai tudományos irodalom termékei: úgy nálunk is a régebbi időben nagy buzgósággal olvasták buvárolták lelkész-elődeink úgynevezett *múzeumaikban* nemcsak a hittudomány — de még a classikus görög és római világ drága kincseit is. Igaz, hogy azok a könyvek csupán tudós lelkészek magán tulajdonai voltak s rendesen gazdájuk halála után elkallódtak, de mégis világítottak, fénylettek, melegítettek ezer meg ezer lelkeket a XVII—XVIII. századi sötét vallásüldözés idején. Hanyatlás e részben csak a legközelebb leáldozott XIX. században áll be, mikor a prot. lelkészek anyagi javadalmazása többé már nem felelt meg a kor igényeinek s egyáltalán nem — vagy csak alig jutott a drága könyvek beszerzésére költséjük.

A legközelebbi időben egyetemes magyar ev. ref.

egyházunk a lelkészképzés érdekében sokat tett, de az áldozatoknak csak akkor lesz eredménye, ha a lelkészképző intézetekben elsajátított tudás az ifjú embernél a gyakorlati életben önmivelődés. önképzés útján tovább vitetik. Ennek pedig csak egy eszköze van a jó könyvek olvasása s az ebből származó eszmélkedés. S éppen ma, midőn a közoktatási kormány sőt maga a társadalom is népünk szellemi mivelődéséért oly sokat tesz és áldoz; meg kell teremteni nekünk is az alapot legalább, a nép szellemi vezetőinek a lelkészeknek tovább képzésére a lelkészi könyvtárak felállítása által, mely nem is oly nagy összeget igényel, mint első tekintetre látszik.

Ennyit elégnek gondolok tervezetem általános megokolásául. Legfeljebb még azt kell megemlítenem, hogy a lelkészi könyvtárak országos létrejövele nagy befolyással lesz a theologiai irodalom felvirágzására is. Mert ha minden lelkészi könyvtár megszerzi az általános becsü ilyenmü műveket, jogos lesz-e továbbra is a panasz, hogy mai napság azért nem írnak tudományos könyveket, mivel nincs vevőjük? S képzeljük el csak, hogy az így közkinccsé váló tudományos műveltség mennyi áldásos esatornán s mily jótékonyan fog szétáradni hazaszerte a mi kálvinista magyar népünk között!

Térjünk át most a részletekre.

Az első pont alatt a lelkészi könyvtárak célját

U t ó h a n g.

A husvétii szent ünnepek elmúltak, de szívünk még mindig a husvétii igazságok hatalma alatt áll.

A meleg napfény, melyben a pillangó himes szárnyát bontogatja; a patánó rügyek, a nyíló virágok, melyeken a dolgozó méhek döngécselnek; a megújult mező, a pacsirta éneke, az emberi szívnek mély sóvárgása mind egyformán a feltámadás esodájáról beszél. Az életről a mely erősebb a halálnál, a hitről, az eszméről az igazságról, a melyek hatalmasabbak mint az anyag, a vagyon, a pénz. A győzelemről, melyet kivívott számunkra az élet fejedelme a Megváltó Jézus Krisztus.

Valóban csakis a husvétii igazság az egyedüli, melylyel a városi nagy egyházak és Debrecen fenyegető pénzügyi helyzete miatt meg vigasztalódhatnak.

A nagy egyházak nem igen bírják már tovább a központi kormányzat növekvő szükségéit. Alapjaik, erőforrásaik lassanként kimerülnek. A kegyes alapítók és hagyományozók sora apad, az egyházi adót nem fizetik. Ha a rendszerváltozás még sokáig késik, a pénzügyi zavar is kikerülhetetlen lesz.

A nagy egyházaknak és közöttük Debrecennek is aránylag nem sok a kezelési, kormányzati és fentartási kiadások fedezésére szolgáló töké pénz. Ha a külön rendeltetéssel bíró alapítványi, árva és szegényügyi pénzeket számításán kívül hagyjuk, a debreceni egyháznak alig van több 188,000 frt tőkéjénél.* Ingatlanait s egyéb jövedelmeit összevéve a közsükségleti pénztár évi bevétele 30,000 frt körül jár s a pénztára nehezdedő kiadások naponta nőnek. Az adminisztrációs költség már magában véve is óriási és 12,000 frtra rug. Ez összeget a főiskolának, más intézetnek lekötött járadékok, egyházmegyei, kerületi, állami adó, tűzbiz-

* A mint értesülök, a Nagytemplom renoválása miatt e töképénz már is megfogyott. Szerk.

vettem fel s azt tisztán csak a vallás és egyháztudományi körre szorítottam. Egyelőre elég lesz ennyi, a mi szegényes viszonyaink között kiinduló pontul. Megvallom, előbb arra gondoltam, hogy vegyünk fel ide egy bővebb tért, terjesszük ki hiveinkre is a lelkészi könyvtárak áldásos hatását, szerezzünk be egy pár jó gazdasági, vagy ipari találmányokat ismertető, sőt szív és erkölcs-képző könyveket is, de eszembe jutott a régi jó példabeszéd: *a ki sokat markol, keveset szorít.* Maradjunk meg hát pusztán csak legközelebbi célunknál a theologiai tudományos műveknél. Hiszen ama másik cél már úgy is némileg el van érve az állam által majdnem mindem községnél létesített népkönyvtárakkal.

A második és harmadik pont a szervezés mi-kéntjét írja elő s azt öt évre állapítja meg. A költség ez öt évre legfeljebb 50 korona, ezt évenként felmutatva, még a legszegényebb egyház is megbírja. Ha pedig — tegyük fel a legrosszabb esetet — volna 30 olyan egyházunk, mely nem bírná meg az ide fordítandó évenkénti 10-10 koronát, kell, hogy az e. megye jöjjön segélyükre. A lelkészi kongrua és tanítói fizetés-kiegészítés megtörténte után az államsegély ide fordítható lesz s abból el lehet 300 koronát szakítani s azt hiszem, hogy az országos kormány sem neheztelné az államsegély ilyen felhasználását mikor tudvalevőleg annak egyik célja a lelkészképzés és nevelés előmozdítása.

tosítás, más kiadások mintegy 25,000 frtra nővelik. Az egyházi hivatalnokok és alkalmazottak nyugdíjintézete is évi 1000 frt megterhelhetést okoz. A töképénztár ereje tehát lassankint kimerül s ha az egyházi adó pénztár immár állandó jellegű 6-7000 frt deficitjét is innét kell fedezni, elébb utóbb magokhoz a tökéhez kell nyúlni.

Ily körülmények között valóban fontolóra kell venni, hogy az önálló városi egyházmegye be rendezése és fentartása nem járna-e megbírhatalan megterheléssel? Általánosságban már számoltunk e kérdéssel. Vizsgálódásunk azt igazolta, hogy az egyházmegyévé alakulás pénzügyi tekintetekben is kedvező eredménnyel fog járni.

Még kedvezőbb ez a kép, ha a részleteket is figyelembe vesszük.

A lelkészi emlékirataiban 6 vagy 7 lelkészi kör felállításáról van szó. Ez a 6-7 egyház alakulna meg tehát egyelőre a Debrecen városi egyházmegyében. Egyelőre, hiszen a Csapó, Homok és Téglás kertek önálló egyházakká való fejlődése is csaknem a küszöbön áll és sokára már úgysem halasztható. Tíz parókhának az ellátását és felállítását kell azért számításba vennünk. Ez egyházak u. n. kezelési kiadása pedig a lelkészi és tanítói hivatalokat számításán kívül hagyva, mindegyikre 1-1 számoló gondnokot, ellenőrt, jegyzőt és eljárást felvéve évi 3500 koronára tehető.

Világos ugyanis, hogy ezek a város egyházmegyei egyházak olyan költséges adminisztrációval mint a mostani s mint különösebben a debreceni, nem dolgozhatnak.*

* Jegyzet. Érdekesnek találok közölni az ide vonatkozó főbb tételeket a debreceni egyház az 1898. költségvetés szerint: 1. Főgondnok 400 kor. 2. Gazdasági elnök 600 kor. 3. Árva elnök 600 kor. 4. Főjegyző 2000 kor. 5. Aljegyző 1400 kor. 6. Iroda tiszt 1400 kor. 7. Irnok 1300 kor. 8. Pénztáros 240 kor. 9. Ellenőr 1800 kor. 10. Számvevő 1800 kor. 11. Ügyész 600 kor. 12. Gazda 1400

Egyházmegyénk előre látása már régebben kiterjesztette ez ügyre figyelmét s azért mondotta ki az Ügyviteli szabályzatban a „Debr. Prot. Lap” megrendelését és a M. P. I. T. segélyezését, hogy az ezen úton összegyűlő nagy becsű művek alapjai legyenek a parochialis könyvtáraknak. Az első lépés tehát megvan s a felállítás után két év múlva már örömmel láthatjuk a kifejlődést is. Mily öröm lesz Kálvin Instituciójának magyar fordítását, a magyarázatos bibliát vagy Révész Imre örökbecsű műveit birni a legkisebb gyülekezet lelkészi hivatalában is! S éppen azért nem is tanácsos még egyelőre kijelölni a beszerzendő műveket, nehogy esetleg kisebb értékűt válasszunk a nagyobb alapvető műveknél, melyek még csak ezután fognak megjelenni.

A 4, 5, 6, 7. pontokban foglaltak inkább a gyakorlati kezelésre tartoznak, másként nem is lehetnek s éppen azért bővebb megokolásra sem szorúlnak. A törzskönyv beszerzése sem lesz az e. m. pénztárnak valami nagy teher és illő, hogy az egyházmegye az erkölcsi pártolás mellett anyagilag is áldozzék e nagy fontosságú ügyért.

Ajánlom tervezetemet a nagytiszteletű értekezlet kedvező figyelmébe.

Nagymáté Albert,
e m főjegyző.

A számoló gondnok és ellenőr ezért csak hetenként meghatározott napokon állanak a hívek szolgálatára, a jegyzők is csak napidíjra tarthatnak igényt és az eljárók fizetése sem haladhatja meg a 100 koronát.

Hetenként 1 kezelési napot, évenként 10 gyűlést felvéve, a 20 kezelő és ellenőr részére 250, a 10 jegyzők részére 5 korona napi díjjal számításba hozva, az egyházmegyei esperes és jegyző tiszteletdíjáról is gondoskodva: 3—4000 koronából, szemben a mostani hat annyi kiadással a 10 városi parókhia és a városi egyházmegye adminisztrációs költsége egyelőre kitelik.

Lehet, hogy még ennyire lesz szükség. Hol van az megírva, hogy ezekre a tisztelétbeli állásokra a mi polgáraink, kereskedőink, ügyvédek és általában híveink önként is ne vállalkozzanak, illetve ha elvállaltnak azt teljesen díjtalanul is el ne végezhessek?

Azonban nem lesz szükség arra, hogy a debreceni egyház ügyei egyedül a közbizodalom és a megtiszteltetés útján díjaztassanak.

A városi egyházmegye költségei kikerülnek az egyházmegyének fizetett járulékokból, pecsét díjából, dispencionalis illetékekből.

A parókhialis egyházaknak is rendelkezésre áll az egyházi adó, a tőke pénztár őket illető jövedelme és az a jövedelem forrás, mely ref. egyházunk, iskoláink és a nagy debreceni egyház vagyonát is összehozta: a *kegyes hagyományok*.

Ma e címen alig folyik a közszükségleti pénztárba nevezetesebb összeg, az is kötött rendeltetéssel. Az a köztudat, hogy az egyháznak ugy sok vagyona van. Hogy sok szükségletei is vannak, azt kevesen tudják és hogyan tudhatnák, midőn a költségvetéseket nem nyomtatjuk ki, évi jelentéseket pedig a hívek kezébe nem adunk és a nyilvánosságtól annyira irtóznak?

Ma szinte el kell titkolni a hívek előtt, hogy mennyi az egyház vagyona és e körülmény, mind a hívekre, mind a kezelésre magára nagyon jellemző tünet. A hívő nem fizet, ha erre ürügyet talál; az egyház nem meri számadásait felmutatni, mert a bírálatól fél.

Mindez azonban egészen másként lesz akkor, ha az egyes városi egyházak minden külön vagyon nélkül megalakulnak. Presbiterek, tisztségviselők, hívek mind egyformán érezni fogják az egyház fentartási külön alapok hiányát is. Azok összehozása és megteremtése köztudattá válik és az áldozatkész buzgóság folytán megvalósítókra is talál. Ma ritka az egyházi célra tett hagyomány, a templomok közvetlen szomszédságában, magok az egyház körül forgolódók részéről is. A távoli kertségek, az istentiszteletet és igehirdetést oly hiába kérelmezők részéről pedig nem is lehet ilyeneket reményleni. A maga körében, az új szervezet nyomában járó változások folytán mindegyik egyház megkezdí a gyűjtést az anyagi téren is. Mint a munkás méhek virágról-virágra szállva versenyezve gyűjtik a mézet s a kasban fogyatékos készlet miatti gond megkésztet szorgalmukat: a közszükség tudata és hatása alatt napról napra fog gyűlni a külön parókhialis egyházak vagyona és jövedelme is. Ha egyébként nem, pusztán ezért is meg kellene csinálni az önálló városi egyházmegyét és azzal a külön városi egyházakat.

kor. 13. Levéltáros 2000 kor. 14. Adó pénztárnok 1200 kor. 15. Adó ellenőr 1000 kor. 16. Egyházi 480 kor. 17. Előjáró 1000 kor. 18. Isk. szék elnök 800 kor. 19. Ispóty felügyelő 1200 kor. 20. Egyházmegyei adó 818 kor. 21. Anyag munkabér 5000 kor. 22. Vegyes 2700 kor. 23. Rendkívüli 4000 kor. 24. Adó, illeték járulék 8100 kor.

Az embernek testre van szüksége, hogy szellemileg is működhessek; az anyagot nem nélkülözheti egy oly magas erkölcsi testület sem, mint az egyház.

Azonban ez az anyag és vagyon csak akkor fog az egyház rendelkezésére állani, ha a hozzáfűződő és hivatását képező szellemi erőket mozgásba hozza, ha nagy céljait buzgón szolgálja és megvalósítja. Ha az egyházi szervezet csak merő formalitás, kényelmi apparátus s nem megjobbult, üdvösséget szerző, emberiséget megváltó intézmény: akkor jobb az egésze ügyet se vetni.

Akkor bátran közönyös lehet előttünk a nagy városi egyházak sorsa és az is, hogy Debrecen Kabáról kormányoztatik-e vagy önállónak marad?

Nem az anyagi megerősödés azért a fő, hanem a vallásos öntudat feléledése. A belső megújulás, a melyet azonban egyéb áldások között a vagyoni megerősödés is nyomban követ.

A belső megújulás igényeivel törekszik számolni az a kis számú, de válogatott csoport is, melynek élén nt. *Csiky Lajos* úr vezet, a ki az önálló városi egyházmegye eszméjéből a városi egyházak szerint leendő megalakulás gondolatát elfogadva, a mellett küzd, hogy ezen *teljesen külön való egyházak egyenkint, minden további összetartó kapocs nélkül lépjenek és olvadjanak be a vidéki egyházmegyébe.*

E tervek mindaddig, a míg a debreceni egyház lelkészeinek és vezetőinek működéséhez még van csak egy szikrányi bizodalom, mindaddig, míg a debreceni viszonyokat végképen javíthatatlanoknak nem ítéljük, nem látszanak kivihetőknek; érdekesnek azonban mindenestre és felettebb jellemzőnek a debreceni helyzetre nézve . . .

Összegezzük.

Kitűnt, hogy a városi egyházmegyévé fejlődés és a külön gyülekezeteként való megalakulás eszméje még pusztán pénzügyi és anyagi szempontból sem kedvezőtlen. Pedig az egyháznál e tekintet csak másod sorban jöhet számba.

Hát ha még a dolgot az egyházmegyébe való beolvadással hasonlítjuk össze?

Akkor marad a mostani egyházmegyei adó, a mely a Csiky által ajánlott gyülekezetekre oszlással kombináltan még jelentékenyen meg is növekedik.

Hozzájön ehez a törvényszerű egyházlátogatás költsége, a mely 50—70 iskola, pénz vagyon kezelés, anya és jegyzőkönyv vizsgálatával évenként ismét nagy összeggel esik a mérlegbe.

Még ezzel se lesz vége a kiadásoknak. Az egyház ügyeinek intézése megfogja követelni a csaknem állandó egyházmegyei küldöttségek kiszállását, sőt Debrecen miatt egyenes egyházmegyei gyűlések tartását is.

Ezek költsége mind Debrecenre nehezedik, a ref. egyházra, mely kiadásait fedezni ma is alig bírja és oly sokbakerülő közigazgatási apparátussal dolgozik.

Pénzügyi tekintetből is könnyű tehát a választás. Ma óriási, de nehézkes kormányzati gépezet, növekvő kiadások, fogyó jövedelmek és a fenyegető vagyoni romlás.

Az egyházmegyébe való beolvadással még bonyolultabb, még költségesebb szervezet, még rosszabb anyagi helyzet és még rohamosabb hanyatlás.

A kinek lelke van azért ne ingadozzék tovább. A nagyobb egyházak alakuljanak át városi egyházmegyévé. Ezt követeli multjok, jelenök, jövődjök; szellemi és anyagi érdekeik. A ki ennek szükségét be nem látja, az nem az egyház igaz érdekeit nézi, elfo-

gult vagy alaptalan reményekkel és kilátásokkal ámitja magát.

De ime át térek már a debreceni lelkészek válaszának méltatására.

Dr. Ferenczy Gyula.

TANÜGY.

Az a „Vallástani anyag“.

E becses lap 12-ik számában olvasom, hogy: a „vallástani anyag jó“ „a módszer kifogás alá nem eshetik“ s a kézikönyvben foglalt hittani rész valóságos „karakterisztikus református tanokban nyilatkozik meg“.

A legilletékesebb ember, Kovács Lajos képzőintézetű igazgató úr mondja ezeket, talán sokszor más szókkal, de ilyen értelemben.

Én pedig lettem egy „merész vállalkozó“, mert olyat mondtam, a melyet „eddigelő“ nem mondott senki.

Elhiszem. Magam sem kívántam azt egészen úgy mondani s hogy szabatosabb meghatározást nem használtam, az az én hibám, de az igazgató úrnak meggyőződése lehet, mert így egész könnyedén oda dobhat engem a *közvélemény ítélő széke elé*.

Elismerem, „a reform. tanok“ a konfessionális hitelvek megnyilatkoznak abban a kézi könyvben, csak hogy annak a 10—12 éves falusi gyermeknek — vagy akár a városinak is — ilyen alakban és ilyen módon hasztalan nyilatkoznak meg.

Szerintem nem az a főkérdés itt, hogy dogmai tekintetben megfelel-e a feldolgozott tananyag a református tanoknak, — hiszen ez másként nem is lehet, — hanem az, hogy az egyház tanításai tisztán, világosan és maradandóan gyökeret vernek-e ez anyag, — mint eszköz által — a gyermek lelkében?

Más, dogmai és konfessionális alapon teljes rendszerességgel előadni a hit- és erkölcsant és megint más az egyház tanításai szerint rávezetni a serdülő gyermeket arra: mit hisz? mi a kötelessége? és miért igaz a református vallás?

Ha nem volna a kettő közt különbség, akkor bátran felvehetnők elemi iskolákban kézi könyvül akár a heidelbergi kátét is.

De ugy-e bár erre még gondolni sem lehet!

Én azt óhajtom, hogy az iskolai vallástani könyv ne elégedjék meg azzal, ha hitelveinket a maguk fenéges magasságukban bemutatja, hanem több alkalommal meg is mondja, hogy ezek református hitelvek; a gyermek előtt érezhetővé és szemlélhetővé tegye, miszerint ezek megdönthetetlen igazságok, mert a szentírásan alapulnak, az isteni kijelentéssel mindenben megegyeznek és a ki egyszer ezeket igazaknak lenni megismerte: az református ember, ki aztán ezeket saját lelke kára nélkül meg nem tagadhatja.

Szóval a református karakter ne csak a magasban mutassa meg magát a feldolgozott anyagban, hanem jöjjön a gyermek szeme elé, hogy az lássa, meg is értse: mit tanít a református vallás? mire kötelezi az igazán hívót?

Dogmailag én nem vitatom a dolgot, nem is volt szándékom, hiszen itt az igazgató úr szakavatott és erős, én pedig tudatlan és erőtlen vagyok. Paedagógiai és módszertani tekintetben is bizonyára felettem áll, — ennek úgy is kell lenni —; de a gyakorlati tanítás terén egyenlőnek érzem magamat vele.

És ezen szempontból mondtam véleményt könyve felett.

Ez szabad is, szükséges is, hiszen fel vagyunk rá hiva — és a tanterv-revizióval kapcsolatban egészen napirendű dolog.

Tekintélyekre hivatkozással, vagy a multban történt bírálat súlyával nem lehet, de nem is szabad a vélemény-nyilvánítást visszaszorítani, mert hiszen ez ellenkezik a haladás, a józan fejlődés törvényével, de ellenkezik a mi kálvinista felfogásunkkal is.

Azok a tekintélyes és szakszerű férfiak, kik ezt a kézikönyvet ez előtt 15—20 évvel egész tárgyilagos-sággal s a viszonyok parancsolta szükségnek megfelelően bírálták, teljesen jó és dicséretes dolgot cselekedtek és semmi gáncs nem érheti őket, akkori magatartásukért, meggyőződésükért.

Ámde ki meri azt állítani, hogy körülbelül másfél tized óta a paedagógiai és módszertani felfogásban változás, haladás nem tapasztalható, és hogy a viszonyok parancsolta szükség ma is ugyanaz, mint volt akkor?

Azt hiszem erre az álláspontra, hogy t. i. nincs változás és haladás, közülünk senki sem helyezkedik.

Ha pedig ez így van, akkor éppen időszerű és szent kötelesség, hogy midőn egy nagy reform. előestéjén állunk, mindnyájan mondjuk el tapasztalatainkat és véleményünket szabadon, igazán és lehetőleg okosan.

Nem az ellentmondási viszketeg, hanem az ügy és kérdés iránt való meleg érdeklődés vezeti mindnyájunknak tollát; mert hiszen úgy mondják: a buta ellentmond, az okos érvel, — a bölcs hallgat. Becsüljük meg tehát egymást legalább annyira, hogy latoljuk az érveket s így tartsuk az érvelőt *okosnak*.

Az igazgató úr különben nemesak a tekintélyekre hivatkozik, hanem megkísérti végső bizonyítékul a tettekre hívást is, — mint szerző, ezt mondván: „Jer elő sokat szenvedett könyvecske s tégy bizonyítást magad felől“. És azután elsorolván a könyv tartalmát, bizonyítja, hogy az református konfessionális tanokat foglal magában.

Kár volt. — A mit ellenem bizonyítani akar — mint fentebb is mondtam — azt én nem kívántam kétségbevonni.

Magam is hívhatnám e könyvecskét tanúbizonyításkul. Egyszer talán meg is teszem, de most vitát kezdeni nem akarok, csak azt jegyzem meg jellemzésül, hogy — 80 lapra terjedvén e művecske — csak a 72-ik lapon látjuk meg, hogy vannak „evangélium szerint reformáltak, röviden reformátusok“ is; hogy azonban mi melyik felekezethez tartozunk, azt csak a 78-ik lapon tudjuk meg.

Ezt a részt pedig e könyvecskéből az egy tanítójú iskolában, csak a VI-ik osztály tanulná, ha t. i. igen sok helyen volna valaki a VI-ik osztályban.

Addig, ebben a könyvecskében egyetlen egyszer sem fordul elő a *református* jelző, egyszer sem történik hivatkozás a református vallásra, vagy egyházra.

No, már legyen én „naiv“ legyen „tollkoptató rektor“, vagy „lelkés református“; azt az egyetlen nem hiteli el velem senki, hogy ez jól van így; hogy elég az, ha magasabb felfogáshoz mérten, bemutatjuk a református tanokat, a konfessionális hitelveket.

Több szükségeltetik ennél a növendék gyermeknek. Ismert ruhába kell öltöztetni azokat a magasztos tanításokat, hogy a gyermek magától is felismerje, érezze: ez az enyém, ehhez tartozom, ezt hiszem és vallom.

Igy értem én a gyermeknek tanítandó „református hittant”, hogy azt a nagy elvekből levezetve minél többször meg is nevezem, láthatóvá tegyem.

Igy kell megszerkeszteni, átalakítani a mostani kézikönyvet.

Hogy erre a szerző legilletékesebb volna, az kétségtelen, hiszen az összegyűjtött becses anyag az ő rendelkezése alatt áll, e nemben való képessége és gyakorlata pedig kezeskednek a munka sikere felől.

A módszerről most nincs mit beszélni. Az igazgató úr azt mondja: lehet vitatni pro és contra. Igaz is, csak azt nem fogadhatom el döntő igazságnak, mintha a katechetikai mód a kényelem és restség párnája volna. Itt is ez az igaz: mindenik módszernél restnek marad a rest. Az ellen meg tiltakozom, mintha én a régi kis kátekát „feldicsértem” volna. Nem, ennyire már nem „merészkedtem”.

Azt állítottam, hogy szellemök jó, módszerük célravezető, de biz én azokat úgy, a mint vannak, fel nem dicsértem: hiszen azok is szenvednek abban a hibában, hogy kevés bennök a református vallásra vonatkozó dolog.

A személyemet illető vonatkozásokra nincs mondani valóm. Felteszem Kovács Lajos igazgató úrról, hogy a vita hevében itt-ott kiérző sajátos modorral nem volt szándéka engem, vagy a reform. tanítóságot valóban „kicsinyelni”. Hiszen kerületünk ref. tanítóságának nagy része éppen az ő képzési és nevelési rendszeréből került ki az élet mezejére s bizonyára csak büszkeséggel gondolhat azokra, kik egykor az ő fiaival valának.

Önmagamtól magoltatási hóbort, tanításban való kényelem keresés mindig távol állottak. Kényelemem péld. oly nagy évről-évre, hogy — egyéb dolgaimtól eltekintve — téli hónapokban legalább 46, nyáron 36 órát töltök hetenként iskolai tanítással.

Tisztársaim tudják bizonyára mit- és mennyit kell megmagyarázni bármelyik osztálynak és bizony azt sem hiszik, mintha én *gépeknek* tartanám őket, bár a vizsgáló biztosok igen sok esetben e szerepre kényszerítik munkálkodásukat.

Felsőbb hatóságom iránt való kötelességemet szintén ismerem; nagyjainkat, értékes embereinket tisztelem úgy, mint azt egy igaz református ember, — bensőbb ihlettől indítatva — csak teheti; de éppen a kötelességnek emez ismerete s ama benső okokból származó tisztelet hozza magával, hogy véleményemet szabadon — minden sértés nélkül — kimondjam, meggyőződésemmel ragaszkodjam.*

Bár a szerénység — mennyire azt emberi gyarlóság ellenére tehettem — volt mérséklője tetteimnek: megalázkodó szolgáltságig lecsúszni nem tudtam.

Hiszen más a szerénység, más a szolgáltság.

De hát miért mondanék erről többet!

Kovács Lajos igazgató-tanár úr jól tudja, még úgy érinti is, hogy a köz iránti jó szándék vezet tetteimet és még ezzel is Dantéhoz utasít s ama bizonyos veszedelmes hely tornácába lök, a hova igaz kálvinista ember nem igen vágyakozik.

Hát ez igazságtalanság egy valóban jó hírű pedagógustól; de nem bírálom eljárását, röpke szó az egész

* Helyes! Reformátusok, protestánsok vagyunk! Igaz gondolat; szabad szó, jó tett — ez eszmék jegyében fogantatott a reformáció. Biztosan tudjuk, hogy Kovács Lajos se veszi ezt rossz néven. Az ilyen ellenfelek mindnyájunk rokonszenvével találkoznak. Hadd küzdjenek az eszmék, — e küzdelemben van a mi jövőnk kulcsa.

Szerk.

és sokkal inkább tisztelem az igazgató urat, semhogy én egy ilyen bírálatba belemenni magamnak megengedhetném.

Sinka Lajos.

Az ev. ref. gymnasiumi új tanterv.

Dr. Bokor József a ref. gymnasiumok most készül *tantervéről* szólván az „Egyetértés”-ben (90. sz.) rámutat azon kevés eltérésre, a melyet e tanterv az állammal szemben felmutat s azután azt a kérdést veti fel, hogy érdemes volt-e ezekért annyi tanácskozást folytatni; érdemes-e, hogy az így keletkezett tantervre tulajdon pecsétjüket üssék a reformátusok? Bokor szerint csak az autonom prot. felekezetek iskoláinak van arra való szabad mozgásuk, hogy egyéniségüket kifejthessék s a középiskolai oktatás világszerte vajudó állapotában itthon megtehették azt a lépést, mely egyelőre kísérletül, majd példaadásul szolgálna a megoldás módjára nézve. „Tiszteljük, becsüljük — mondja Bokor — a reformátusoknak abbéli törekvését, hogy minden iskolarendezési alkalommal a prot. szempontoknak ki-domborítását hangoztatják. E szempontok közé azonban nemcsak az tartozik, hogy az iskoláikban nevelt tanulók a prot. vallásos egyházi tanok és szervezetek iránt mind fokozottabb mértékben érdeklődjenek. De oda tartozik az az ő protestáns elv is, melyet a szabad lelkiismeret, a szabad vizsgálódás ígéjével fejeznek ki. Ez a szabad vizsgálódás kötelezné arra a hazai protestáns iskolafentartó köröket, különösen pedig a ref. iskolák előjáróit, hogy szemüket ne csupán a magyar állam kormányának iskolaszervezetén jartassák, de terjeszszék ki szemhatárukat szélesebb körre, ama nemzetközi mozgalmakra, melyek a középiskola kérdésében folyamatban vannak s itt-ott, pl. a protestantismus szülőföldén, Németországban az úgynevezett reformiskolákkal, hasonlóképp Franciaországban és Genfben az u. n. modern középiskolákkal bizonyos eredményekre is vezettek. Ezekben az iskolai eredményekben pedig nem valamely felforgató párt vagy a tekintélytől elrugaszkodott eretnecség nyilatkozik meg. Hiszen a német ilyen mozgalmak a császár égise alatt folynak. Vajjon nem válnék-e hát a magyar közművelődésnek is hasznára, ha az eléggé ismert ilyenmü hazai törekvések mellőzésével bár, valamelyik iskola az emlitett külföldi alkotásokból szuggeráltatná magát s az eddig szerzett tanulságokat itthon is érvényesíteni tudná és akarná? A kezdeményezést — tökéletesen igaza van Wlassicsnak, ki erről a tárgyról minapi költségvetési beszédében emlékezett meg — nem kísérheti meg az állam, mert az állam kivételt nem ismerő törvényekkel dolgozik. Törvényt pedig kísérletek számára hozni hajos. Megkísérhetné talán valamely magánvállalat. De a törvény értelmében a magán vállalatok megint a kormány közvetlen vezetése alatt állanak. Vagy kísérletet tehetne valamely törvényhatóság pl. a kulturális célokra oly sokat fordító főváros. Amde a modern törvényhatósági berendezés megint csak az adminisztrációra szorítkozik s alig lehet remélni, hogy egyhamar eszméket szállítson a közművelődés javára. Maradnak — mondja Bokor — mint utolsó ment-svár, a protestánsok; vagyis az iskolai kezdeményezés dolgában rájuk kellene gondolni, mint valóban hivatottakra. Minden alaki joguk megvan arra, hogy a kezdeményezés terére ők lépjenek. Egy-két nagyobb iskolájuknak karaktere is volna ilyen vállalathoz. A „vastag nyak” ne jelentsen örökké dacot. Próbálkozzék egyszer az ideákon csüngő szemmeresztéssel is. Az a cirkums-

pektus böleosság, melyet a jelentés így mond: „Lehetőleg (ugyan! Csak lehetőleg? És nem egészen?) szem előtt tartottuk az állami tantervet s a legindokoltabb véleményeket és óhajtásokat is, a melyek jelentékenyebb eltérésre vezettek volna, mellőztük, — a szemforgatás ritka példája. Maga ellen vétkezik a hazai ref. egyház, ha szájtátva a sült galambot várja s a XX. századot friss erővel, vállalkozó szellemmel nem nyitja meg. Persze erkölcsi vállalkozást értünk. Pedig itt volna az alkalom, hogy az eszmében szükölködő, állami gymnasiumi tanterv helyébe tartalmasat alkosson. Ezeket mondja Bokor, a kiváló paedagogus, a ki maga is a prof. tanügy szolgálatában töltötte életének javát s ennél fogva jól ismeri s helyesen tudja értékelni a mi viszonyainkat. Mindenesetre megszívlelendő dolgok, melyeknek gyakorlati alkalmazására különösen kínálkozóan azon gymnasiumaink, a melyek egészen autonom tanterv alapján működnek (a debreceni, sárospataki és nagyenyedi) s a melyek mindhárom központi jellegűek s nagyobb jelentőségűek is lévén, hivatva is vannak arra, hogy a fejlődés tekintetében irányadókul szolgáljanak. Természetes azonban, hogy a reformkísérleteknek csak azon határig volna itt is jogosultságuk, a meddig sem tanulmányi, sem más tekintetben kockázattal nem járnak. Alig hiszszük azonban, hogy e felvetett szempontok a mostani tantervkészítés előhaladott stadiumában már figyelembe vehetők lennének.

Jelentés az egyetemes tanügyi bizottsághoz a gymnasiumi tanterv tárgyában.

Az egyetemes tanügyi bizottság albizottsága (elnök Dóczy Imre, előadó Váró Ferencz) Sárospatakon 1901. febr. 8—10. napjain folyt tanácskozásából beterjesztette az egyetemes tanügyi bizottsághoz a gymnasiumi tanítástervre vonatkozó jelentését és javaslatát.

A jelentésből kiemeljük a következőket:

Gymnasiumaink mostani tantervét, beható előmunkálatok alapján, az 1884. évi 21. jk. sz. alatt kelt konventi határozat állapította vala meg és léptette életbe. Elavultnak, túlhaladottnak azt a tantervet nem mondhatni; némely elveit a legújabb állami tanterv is magáévá tette: így a magyar irodalmi tanulmányoknak a négy felső osztályban való elosztása módját, a III. és IV. osztályban olvasandó latin auctorok kitzetését, s a földrajzi anyagnak felosztását az I—III. osztályban. Mindazonáltal az a körülmény, hogy gymnasiumaink legnagyobb része a segélyszerződések értelmében az állami — most már új — tantervet tartozik követni, kívánatossá tette 1884-diki tantervünk megújítását, legalább az állami tantervhez való visszamos közeledést, abból a szempontból, hogy máskülömben ugyanegy feladatnak valószínűsítésére törekvő összes ev. ref. gymnasiumaink között, tanterv tekintetében is, lehető összhang legyen.

A revízió általános elveiről és részlet szempontjairól ezekben ad számot az albizottság:

Az Egyházi Törvény szerint: ref. gymnasiumaink vallásunk szabad gyakorlatának jogával lényeges kapcsolatban álló intézmények, s egyházunk önfentartásának eszközei (3. §.) Bennök a tanításügy összhangzatos fejlődését vezetni és irányozni a Konvent hivatása (496. §.) Jelesen a Konvent határozza meg a közoktatási miniszterrel megállapított mértéknek, mint minimumnak, szem előtt tartásával, időről időre, a tantárgyakban az egész tanfolyam alatt elérendő célt és a megszerzendő ismeretek mértékét. Követelőleg a Konvent ennél többet nem is állapít meg (473. §.) Csupán irányadásul,

az érdekelt tényezők kívánatát tekintve, s az 1884-ben kezdett gyakorlat alapján, készítetteti el az osztályról-osztályra részletezett tantervet, sőt ad ahhoz utasító megjegyzéseket is. Ezekkel azonban nem érinti az egyházkerületeknek azt a jogát, a melyet azok az állami segélyezett gimnasiumok tantervére nézve is gyakorolni hivatvák: hogy a tantervnek a helyi körülményekhez való alkalmazása iránt, a Konvent jóváhagyása alá beterveztendő módon, intézkedjenek. (U. o.)

Elvnek vettük, hogy az irányadó konventi tantervben az egyes tantárgy k heti óraszámja lehetőleg azonos legyen az állami tantervben megállapított óraszámokkal. Csökkenteni az egyes tantárgyak óraszámát általában véve nem is célszerű: mert ebben az esetben a tanítandó ismeretek mértékét kellene — vagy szintén csökkenteni, vagy csak látszatra állapítani meg. Emelni pedig azért nem lehet, mert az osztályok — törvényben megállapított — heti óraszámának maximumát már az állami tanterv határozományai, minden ponton, egészen kimerítik. Így csupán a philosophiai propaedeutikának adtunk heti egy órával többet, viszont a német irodalomnak heti egy órával kevesebbet, mint a mennyit az állami tanterv állapít meg.

Azt is nézvé, hogy a tanulóknak, az alsóbb osztályokban, a mi tantervünket követő intézetekből az állami tantervet követőbe és viszont való átlépését nehezíteni nem volna célszerű: a tanítandóknak osztályonkint való kiszabása tekintetében is, — a philos. propaedeutika beosztását kivéve — lehetőleg szem előtt tartottuk az állami tantervet, s a legindokoltabb véleményeket s óhajtásokat is, a melyek jelentékenyebb eltérésre vezettek volna, mellőztük. Annál inkább figyelembe vettük a jogosult óhajtásokat a tanácsadó és utasító „Megjegyzések“ szakaszaiban.

A munkálat egy pár részéről külön szólva, ezeket jelezzük:

A válástani tervét akkép törekedtünk megállapítani, hogy a tanítandók egymásutánja teljesen megfeleljen a tanulók oly fejlettségi fokának, melyre őket a többi tárgyakban való előhaladásuk is emeli. Erre vonatkozó tárgyalásaink rendjén azt találtuk ugyan, hogy a vallástani terv, s a hozzá fűződő követelmények valószínűsítésére mindenben tökéletesen megfelelő iskolai könyveink nem igen vannak; de a most forgalomban levő könyvek szerzői, erőik egyesítésével — a mi felettebb kívánatos — és kitünő külföldi (német és angol) protestáns minták szem előtt tartásával, egy pár év alatt könnyen fölszámolhatók középiskolai válástani tantervünknek egyéb tekintetben is új alapokon rendezendő ügyét. Ezen fölül* szükségük lesz gymnasiumainknak: az alsó osztályokban egy Bibliai szemelvények könyvére — Tanulók Bibliájára —; a felső osztályokban egy vallásos irodalmi Olvasókönyvre; mindkettőnek, esetleg megbizás útján, mielőbb való elkészítését kötelességünknek tartjuk figyelembe ajánlani.

A magyar nyelv és irodalom tanítástervének alakjára nézve — főleg az olvasandóknak osztályonként való megjelölésével — az állami új tervet követtük, mely viszont a lényegre nézve lett majdnem azonossá a mi gymnasiumaink 1884-diki konventi tervével.

A latin és görög nyelv és irodalom tanítása terében csak kevésé térünk el 1884-iki tantervünktől; az eltérések leginkább az állami új tantervvel való coordinatio eredményei. Több helyről hangzott az a vélemény, hogy a latin nyelvtanítás megkezdését az I. osztályból a II., sőt III. osztályba kellene fölszorítani. Fölmerült, s több oldalról helyesléssel találkozott más-

részt az a vélemény, hogy a latin nyelv tanítása és gyakorlása terjedjen ki az új latin nyelvre is, nemzetünk s a tudományok latinkodó századainak történelmi emlékei s irodalmi termékei könnyebb megértése érdekében; a görög nyelv tanítása pedig karolja az Új-testamentum eredetiben való olvashatását is, mint elérendő célt. Mindezek a vélemények azonban mellőzendők voltak. A klasszikus nyelvek tanításának célja, a maga eszményiségében, érintetlen maradt, kivéven a latin fogalmazás követelményét. Ennyivel biztosabban elérhetővé lett azonban most már a klasszikus írók, a klasszikus szellem beható megismerésének célja.

A real tárgyak tantervében s a hozzá adott Megjegyzésekben a szakrendszer divatos tulságaitól való óvakodást vettük vezérgondolatnak. Hasonlóképp a Kiegészítő megjegyzésekben a tanulók megterhelésének elhárítása szempontjából állítottuk röviden egybe azokat a tanácsokat, a melyek, külön-külön, számos intézetünk gyakorlatában, már is meg vannak valósíva.

Az egyes tárgyak tanításához adott utasító megjegyzéseken kívül kiegészítő megjegyzések cím alatt főleg a tanulók terhének könnyítésére nézve ad az albizottság megszívelendő tanácsokat.

Dócsi Imre,
elnök.

Váró Ferencs,
gímn. ügyi szakelőadó.

KÖZÉLETÜNK.

Hódmezővásárhelyi mozgalmak.

A hódmezővásárhelyi ev. ref. egyházban, a vallásos élet megelevenítésére célzó különösebb törekvések régebbi idő óta foglalkoztatják az intézőket s egyesek tekintetben elismerésre méltó szolgálatokat is teljesítettek és teljesítenek folyvást. Azonban az egyházi életnek nem kedvező kor anyagi irányja meg-megakasztotta e munkálkodást, talán a szolgálattevőkben is kétkedést támasztva az iránt, hogy célhoz vezető úton mozognak. Így aztán a lelkészek által a templomi szószéken kívül tartott vallásos előadások csakhamar megszűnnek s csak a 80-as évek végén újulnak fel, a midőn egy pár tanár is a templomoktól távol eső iskola-telepeken egész télen át szabad előadással — melyet ének és ima előzött meg és követett — igyekezett hivatásuk szórakoztató és építő lelki táplálékot nyújtani. Azután rendszerint maga a presbiterium teszi e téli tanításokat és pedig, négy iskola telepen, s azóta lelkészek, tanárok, tanítók és ügyvédek is készségesen teljesítik az u. n. vallásos felolvasásokat. Ezek intézését a múlt évvel ifjú lelkészünk Györfly József vette kezébe s ügyes tapintattal a vasárnap d. u.-ról hétköznap d. u.-ra tette a felolvasások idejét, ez által azok hallgatóságát megnövelte. Ő előző évi gyakorlatja szerint az u. n. újvárosi részen szintén két külön helyen rendezvén hasonló felolvasásokat: az egész télen át már hat különböző helyen folyt az evangéliumi magvetés áldásos munkája, a három templomi szószéken kívül. Legújában pedig a lelkészi kar, azon tapasztalatot is kellő figyelembe véve, hogy népünk szeret olvasni, és olvassa azt, a mihez legkönnyebben hozzáfér, ez pedig leginkább a ponyvairodalom maszlagos terméke, azon komoly indítvánnyal lépett a presbiterium elé, hogy hozzon áldozatot arra, hogy népünk között a biblia és a vallásos erkölcsi népies iratok rendszeresen terjeszteszenek; majd e tárgyban részletes javaslatát is beterjesztette. És a presbiterium — bár egyháza szükségét

bevételeiből alighogy fedezheti — megértette a nemes célt és hivatottságát már nagysága miatt is annak példás munkálására. Mivelhogy „nem rejtethetik el a hegyen épített város”: egyhangulag elhatározta, hogy a bibliából, zsoltárokból, a különböző sorsu és állapotú emberekhez mért alkalmas imakönyvekből — minőket még készített, — népies vallásos iratokból stb. állandó raktárt tart, azoknak folytonos árusítására házalót fogad fel és arra évenként 1000 koronát áldoz. Anyagi nyereségre nem is gondolva, ez összegét adja a legmagasabb kamatra „szerezvén a romlandó javakon romolhatatlan örökséget.” Tekintve, hogy ez ügy nagy körültekintéssel és ügyes szervezettel indul meg, melynek vezetője a lelkész-elnök: teljes reménnyel lehetünk — még ha talán a kezdet lassú lenne is — arról, hogy a munkán Isten áldása lesz. És ha figyelembe vesszük, hogy ez egyház a már említett vallásos téli esték gyakori tartása mellett, engedélyező bizottsága jótét egylete és nőegylete által igyekszik ereje szerént felvenni gondját a szűkölködő és elhagyott kicsinyeknek sőt nagyoknak is: mindezen tevék n. ségek összeredményeként bizonyára mutatkozó pezsdülése a vallásosságnak szintén hozzájárul azon reményünk erősödéséhez, hogy a presbiterium amaz áldozatát, nem áldástalanul hozta meg.

A debreceni ev. ref. főiskolai igazgatótanács 1901. május hó 8-ra összehívott gyűlésének tárgysorozata.

1. A gyűlés megnyitása.
2. A debreceni egyház presbiteriumának 157. P. 1901. sz. átirata Simonffy Imrének főgondnokká újabb három évre történt megválasztása s az egyházat képviselő igazgatótanácsosok megbízatásának megújítása tárgyában.
3. Megjelentek számbavétele, igazolatlanul távolmaradottak megállapítása.
4. Esetleges elnöki előterjesztések a tanácskozás rendjére vonatkozólag.
5. Gazdasági albizottság jelentése a főiskolai gazdasági tanács jegyzőkönyvéről és 1901/2 isk. évi költségvetéséről.
6. Akadémiai albizottság jelentése alapján referens *b) c) h) k) l)* pontoknál Eröss Lajos theol. ak. dékán, a többi pontoknál Bartha Béla dr. akad. igazgató.)
 - a) Akad. igazgatói jelentés.
 - b) Theologiai dékán jelentése.
 - c) Jelentés a theologiai tanári kar jegyzőkönyveiről.
 - d) Jelentés a jogakadémiai kar, akadémiai tanács és közös tanárkari gyűlés jegyzőkönyveiről.
 - e) Akad. igazgató számadása a Kanyó-alapítványt élvezett Pálur Miklós th. költségeiről.
 - f) Akad. igazgató jelentése a Bagaméry Károly volt főisk. szenior által fölvett 1000 korona szeniori ösztöndíjról.
 - g) Dr. Händel Vilmos jogtanár korpótlék jogosultsága kezdetének megállapítása.
 - h) A közös tanárkari gyűlés és debreceni ref. lelkészi kar véleménye Zsigmond Sándor igazgató tanácsosnak a főiskolai tanulók helyi templomi szolgálataira vonatkozó indítványáról.
 - i) Kovács Gáspár 2 jh. és Kovács Lajos 1 jh. rendkívüli fölvételének ügye.
 - j) Főiskolánk jöltevői neveinek az évi értesítőben való közzététele.
 - k) Birtha József utrechtai egyetemi hallgató, külföldi tanulmányai folytathatására 300—400 korona segélyt kér.

l) Czirák Béla főisk. esküdt felügyelő folyamodványa az 190°/₁ iskolai évre ki nem adott széniori ösztöndíjnak, tanulmányai külföldön folytathatása végett, részére leendő kiutalása tárgyában.

7. Gymnasiumi albizottság jelentése alapján (referens Sinka Sándor.)

a) Főgymn. igazgató a math. phys. tanszék pályázati hirdetésének szövegét beterjeszti.

b) Főgymn. tanárikar javaslata az Elek Lajos nyugdíjazása folytán megürült vallástani tanszék betöltésére vonatkozólag.

c) Főgymn. tanárikar javaslata a mathem. phys. tanszékre beérkezett pályázati kérvények tárgyában.

d) Főgymn. tanárikar előterjesztése tankönyvváltoztatás tárgyában. —

e) Főgymn. tanárikar előterjesztése az 190°/₂ tanévi tantárgybeosztásra nézve.

f) Főgymn. tanárikar előterjesztése az országos tornaversenyben való részvétel tárgyában.

g) Főgymn. igazgató jelentése az 190°/₁ tanévről.

h) Főgymn. igazgató előterjesztése az 190°/₂ tanévre helyettes és segédtanárok alkalmazása tárgyában.

i) Sinka S. muzaeumi biz. elnök jelentése a párisi kiállításról visszaérkezett régi physikai tanszerekről.

j) Vallás és közoktatásügyi miniszter 71,269/1900. sz. leirata a főgymn. illemhelyek tárgyában.

k) Jelentes a főgymn. tanárikar jegyzőkönyveiről. S. Tanítóképezdei albizottság jelentése alapján (referens Kovács Lajos.)

a) Igazgató jelentése.

b) Tankönyvváltoztatás.

c) A gyakorló iskola felszerelésének tervezetéből kifolyólag a gyakorló iskola számára megfelelő indítvány.

d) Az oratóriumi orgona ügye.

e) Tanárikari javaslat az igazgatói állás betöltésére nézve.

f) Somogyi Pál tanár nyugdíjaztatás iránti kérvénye beterjesztésének tudomásul vétele; esetleges kapcsolatos intézkedések.

g) Balogh Ferencz e. ker. tanácsbíró jelentése a tanítóképző intézet 1901. január második felében tartott félévi szigorlatairól.

h) Vallás és közoktatásügyi miniszter 74,842/1900. sz. leirata a végzett tanítójelöltjeink gazdasági irányú ismétlődő iskolák vezetésére szóló jogosítása tárgyában.

i) Jelentes a tanítóképezdei tanárikar jegyzőkönyveiről.

9. Könyvtári albizottság jelentése (referens Eröss Lajos.)

10. Egészségügyi albizottság jelentése alapján (referens Kovács Lajos).

A főiskolai betegápolás reorganizációja, betegsegélyző pénztár.

11. A főiskola korszerű fejlesztése tárgyában készült tanárikari muokalat s a főisk. gazdasági tanács véleménye.

Kelt Debrecenben, 1901. ápril. hó 4.

A főisk. igazgatótanács
jegyzője.

IRODALOM.

— A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság nyílt pályázatot hirdet tíz füzet népies vallásos iratkára. A füzetek az evangéliumi keresztyén nép hitének és erkölcsének védelmére, szilárdítására és nemesítésére

vannak szánva. Tartalmi főkéllékek a szilárd evangéliumi lélek és erő, nyelvezet tekintetében pedig a zamatos, népies magyar nyelv. Műfajra nézve lehetnek elbeszélések, életrajzok, rajzok, életképek, párbeszédvek versben vagy prózában. Terjedelmök: egy vagy legfőlebb másfél nyomtatott iv, kis nyolcadréthben. — A mértéket megütő dolgozat a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság tulajdona lesz, a „Koszorú” című kiadványsorozat 1901. évi folyamában jelenik meg, és kis nyomtatott ivenként 40—50 korona tiszteletdíjban részesül. Beadási határidő folyó évi július 1. A kéziratok dr. Kecskeméthy István theologiai tanárhoz, a „Koszorú”-füzetek szerkesztőjéhez, Kolozsvárra küldendők. Budapest, 1901. március havában. Szóts Farkas, a M. P. I. T. titkára.

Tudományos zsebkönyvtár. Ezen kiváló gyűjteményben ismét megjelent öt szám, amelyek közérdekű, egyenkint a maga nemében hézagpótló s befejezett egészet képező füzeteket a legmelegebben ajánljuk olvasóink figyelmébe: 74. sz. Allamszámviteltan. Irta dr. Berényi Pál. 75. sz. Jogbőlelet. Irta Dr. Somló Bódog. 76. sz. Rovargyűjtő. Irta Dr. Cserei Adolf. 77. sz. Szervetlen chemia. Irta Schwicker Alfréd. 78. sz. Mechanika. Irta Dr. Lévy Ede. Egyes szám ára 60 fillér. A gyűjtemény teljes árjegyzékével ingyen szolgál minden hazai könyvkereskedés. Megemlítjük, hogy a „Tudományos zsebkönyvtár” füzetek részletfizetésre is kaphatók a kiadónál Stampfel Károlynál Pozsonyban, valamint minden könyvkereskedésben.

Mikszáth a „Magyar Könyvtárban”-ban. A jó palócok 60 fillérért — ez legújabb szenzációja a Radó Antal szerkesztette „Magyar Könyvtár”-nak, mely egyre növekvő sikerrel váltja tetté programját: a legjobbat a legolcsóbban adni az olvasó közönségnek. Még a legnagyobb idegen irodalmakban is ritka dolog az hogy elsőrangú író, akinek munkái még nem váltak köztulajdonná, oly áron bocsátanak forgalomba, mint most a Wodianer cég Mikszáthot, Merész vállalkozás ez, és föltétlenül a legnagyobb elismerésre méltó. Rendkívül olcsóra szabott ára van a „M. K.” egy szintén most megjelent másik füzetének is: Rostand Cyranojánk, mely Ábrányi Emil pompás átültetésében szintén csak 60 fillérbe kerül, bár terjedelme közel 190 lap. Ez a mű is a legnagyobb elterjedésre tarthat számot. Kétüfő füzet a 213. számú is, mely egy nálunk még merőben ismeretlen, geneális hollandus elbeszélőt, Multatuli-t, (igazi nevén E. H. Dekker) mutatja be a magyar közönségnek. Az a Szajda c. elbeszélés, mely e füzetet megnyitja, igazi remeke a XIX. század elbeszélő irodalmának; csodálatos rajza ez az ázsiai hollandus gyarmatok életének, melynek keretében egy végtelenül poétikus szerelmi történet játszódik le. Gábor István fordította, igen jól, az eredetiből. — Folytatja a „M. K.” illusztrált Petőfi-jét is, melyből most a kisebb elbeszélő költemények I. füzetét látott nevilágot, Radó Vilmos jegyzeteivel, valamint Telegdy és Neogrady képeivel. — A magyar Könyvtár eddig megjelent számai részletfizetésre is kaphatók. Teljes jegyzékkel ingyen szolgál minden könyvkereskedés. Megrendelhető egyes füzetenként is Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) es. és kir. udvari könyvkereskedésében, Budapesten, VI., Andrassy-ut 21. sz. alatt és minden kövkereskedésben.

— A „Vasárnapi Ujság” március 31-iki száma 14 képpel s a következő tatalommal jelent meg: „Bajza

József" (Bajza és neje, Csajághi Julia, és Benickyné Bajza Lenke arcképével.) — „Emlékezés atyámról.“ Irta Benickyné Bajza Lenke. — Regénytár: „Múlik a délibáb.“ Elbeszélés. Irta Bársony István. (Neogrády Antal rajzaival.) — „Híres szerelmesek: Enghien herceg és Rohan hercegnő“ (képekkel). — „Iliász.“ A XXII. ének fordította Baksay Sándor. — „Gyöngy és gyöngyház.“ — „Tuniszi főuri lakadalom“ (képekkel). — „A fény gyógyító ereje“ (képpel). — „Két testvér“ (képpel Margitay Tihamér festménye után). — „Lukácsy Sándor“ (arcképpel). — „Románia új miniszterelnöke“ (Sturda Demeter arcképével.) — „Egy orosz miniszter meggyilkolása“ (Bogoljepov orosz közoktatásügyi miniszter arcképével.) — „Debreceni szántók“ (képpel). — „Páris a budapesti operaházban“ (Charpentier „Lujza“ című operájával első előadása.) — Irodalom és Művészet, Közintézetek és Egyletek, Sakkjáték, Képtalány, Egyveleg, stb. rendes heti rovatok. A vasárnapi Ujság előfizetési ára negyedévre négy kor., a „Politikai Ujdonságok“-kal és „Világkrónika“-val együtt hat korona. Megrendelhető a Franklin-Társulat kiadóhivatalában (Budapest IV. ker. Egyetem-utca 4. sz.) Ugyanitt megrendelhető a „Képes Néplap„ legolcsóbb ujság a magyar nép számára, félévre 2 korona 80 fillér.

K Ü L F Ö L D.

Egy új felekezet.

„Londonban, a csodának és szenzációnak városában, mindenik nap hoz valami új és feljegyzésre méltót. Hogy egy anglikán lelkész reklámhoz fordul sőt „ritkaszerűhöz“ hallgatósággal templomát megtölthetni: egyedül Angliában történhet meg.

A midőn W. Carlile lelkész a *st. mary at hill*-i paróchiát elfoglalta, boldog lehetett, ha 6 egyén jelen volt az istentiszteleten. Ez, a mai idő szellemével haladó lelkészt felette bosszantá és gondolkozott hathatós szerről, hogy templomát megtölthesse. Ekkor jutott eszébe az az excentrikus idea, hogy az ösmeretes „üdvhadserege“ (Heilsarme) nyomán a „Church Army“-t (Kirchenarme) megalapítja, melynek mozgalmas vezetője ő maga lett. Lassanként érdekesen fejlődött az istentisztelet látogatók száma. Carlile a reklám jósága felől meggyőződve, elhatározta, hogy a legolvasottabb lapokban hirdetményeket tesz közzé, a melyekben az olvasókat a legközelebb tartanó predikációjának témája és tartalma felől értesítette. És ezek a predikációk sajátságosak voltak. A legutóbbi hónapokban a délamerikai háború és kínai zavargások szolgáltatnak neki anyagot. Különben szokott éppen olyan népies, mint izgató módon a drót nélküli telegráfról, a börtönből való megugrásról, avagy egy feltűnést keltő könyvtől beszélni, hogy az ő valóban ájtatos hallgatóságának lelkét meggazdagítsa, kielégítse. Természetes, azért ő mindig lelkész marad és az anyag csak mint cövek szolgál neki, mely körül tanítása, az erkölcsi ségről és vallásról csavaródik. Azonban ez még nem az egyedüli út, a melyet kigondolt, hogy gazdag hallgató közönséget biztosítson magának.

A ki vasárnap délután, röviddel 6 óra után Londonból, Bridge felé sétálni megy, találhat egy különös processiót. Fehér miseingbe öltözött banda lepdek lassanként előre, kimért léptekkel, keresztül a főutcán, váltakozva hymnust énekelve, majd hangosan kiabálva, hívogatva *St. Mary at Hill*-be az istentiszteletre.

Ez a processió a „Kirchenarme“-nek tisztjeiből és a találékony lelkész által összehozott más segítőkől áll, a kik ezen az eredeti módon az utcán lévők figyelmét felköltik. Az energikus Carlile mise-ingben, katonasípkával a processió élén masirozik és hatalmasan fuvogat egy posaunet (tárogató sip). Itt és ott kilép a tagok sorából, hogy valakivel, a ki neki éppen feltűnt, rövid beszélgetést kezdjen és neki a feltűnést felkeltő felvonulás célját megmagyarázza.

Mialatt a processio az utcán keresztül vonul, *St. Mary at Hill*-ben változó képekből alakult egyházi zenekar játszik. Imádság-avagy énekes könyvet nem szükséges vinni, mert a kóta és a szöveg fehér vászon felírva világosan látható. Jelenleg Carlile azzal az eszmével foglalkozik, hogy a prédikációt beleszavalja egy fonográfba, a melyet legközelebb a ten-plomban fog felállítani. Ugy látszik, hogy ő nem barátja az újításoknak (?) hanem a szenzációs meglepetéseknek, a melyek arra szolgálnak, hogy az istentiszteletet változatosan gazdaggá tegyék és az ájtatosakat, avagy a kíváncsiakat a templomba csalják, a mely most — munkálkodása óta — „gyönyörűségig telve van.“ Már az istentisztelet megkezdése előtt több órával rohannak az emberek a városnak minden részéből, magoknak helyet biztosítani. Hogy a lelkész ahoz is ért „a templomokban ritkán látott“ alakokat odavonni, mutatja az a tény, hogy legközelebb a padok egyikén egy betörőnek tolvajkölcsát és egy pálinkás üveget találtak.

Carlile igazi emberismerő; ért ahoz, miként lehet hallgatóságának fantáziájára hatni. Az általa meghonosított lámpás istentisztelet, a közönséges vasárnap estvéli istentiszteletnek átváltoztatása. A templom nehéz függönyök által elsötétítették és egy iszonyatos nagy fehér vászon szövetet a kórus hátsó részén kifestitenek, a melyre orgonaszólás alatt egy ködfátyolkép készülék, az imádkozó székekben ember-ember hátán tolongó; sokaságnak — képleges, ábrázolatos tanítást vetit, szolgáltat. Időről-időre gondoskodik a „jó pásztor“ újabb izgalmakról. Husvétkor pld. „tojás istentisztelet“ volt. Követői százával hozzák össze a tojást, melyeket az oltár előtt helyeznek el. Később a kerület szegényei közt lesznek a tojások kiosztva. Ugyanc mint a után karácsonykor „babaistentisztelet“ fog tartatni.

A templomajtó közelében az elhalt egyháztagnak megható felirású emléktáblái található. Kicsinyke bronz táblácskák ezek, melyeken az elhaltak a neve, állása, vésetik be és csak 3 silling (4 korona) az ára, hogy a legszegényebnek is legyen emléktáblája e helyen.

A lelkészlak egyetlen a maga nemében és senki sem teheti lakójának, azt a szemrehányást, hogy kéjenc lenne. Egy picike kis hálószoba az melyet ő a legfelsőbb emeleten egy óriási nagy épületben saját személyét illetőleg használ; a többi termet a szegények és kegyeskedők használják. A földszinten található egy közvetítő iroda, a hol Jones kapitány vezetése alatt, a munkanélküliek számára ideiglenes foglalkozás adatik, míg ők biztos állást találhatnak.

Vasárnap estve fizetellen ételek osztatnak szét az éhezőknek, kik aztán a „munkás-otthonhoz“ útasítatnak; ilyen tagja a „Kirchenarme“-nek már 31 van.

Az Úr ezen modern tevékeny szolgálja ma mintegy 23 munkásszálló és 30 más jótékony intézmény felett rendelkezik, a megterhelteknek és fáradottaknak

* Hogyne! Az orpheumi előadásoknak rendszeren nagyobb publikuma van mint a templomoknak!
Szerk.

felfrissítésére; pl. asyllumok elbocsátott fegyencek részére; gyermek otthon; menedékhelyek elesett leányok számára.

A picinyke kis kertecskében van egy kunyhó, melyet Carlile tréfásan *nyári háznak* nevez; valóságban ez egy fűskamra, a hol a koldusok komolyságát próbálja ki, kik hozzá munkáért folyamodnak.

Sokan hívők, vagy hitetlenek kinevetik a Carlile munkájának nemét és módját, melylyel az egyházat ismeretessé tenni akarja és templomot megtölteni óhajlja de ha a végső célt tartjuk szem előtt kénytelenek leszünk abszolút adni a buzgó lelkészek és ama híres jézsuita mondás „a cél szentesíti az eszközöket“ itt még legfrappánsabban lesz alkalmazható; bizonyára a szegények és szenvedők csapatja részéről, melyekkel *Carlile* jót tett és teszen, számtalan áldáskívánás lesz az eredmény.

Birtha József.

NEKROLOG.

FEKETE SÁNDOR.

(1872—1901.)

A Szamos csendes völgye ölen fekvő Bethlenben hunyta le az év elején örök alomra szemeit egy ifju lelkész, a kit ama nemes hivatás mezejéről, a melyért kimondhatatlan lelkesedéssel hevült, oly korán elszólított a kérélhetetlen halál. E rövid ifju életnek a tragikuma valóban megdöbbentő! Elszóltatni az élők sorából akkor, midőn nemes tetterő birtokában ott állott hosszas küzdelem után a kivívott pályán s azon a ponton volt, hogy belépjen a családi élet boldog honába, mindenesetre megrendítő mindazokra, a kik az Istenbe vetett hit mellett is nem tudják az ilyen mélyen megindító eseményekre egyszerűen a feledés fátyolát borítani s a nagy veszteséget közönyös megnyugvással fogadni.

Fekete Sándor nevét e lap olvasói közül bizonyára nem sokan ismerik. Hiszen az ő rövid élete még csak kezdet volt; nevét szélesebb körben ismertté tenni a legnagyobb ambíció dacára sem volt még alkalma. A pálya a melyen működött, sokkal szerényebb, hogy sem alkalmas legyen arra, miszerint egy 29 éves egyének a nevét szárnyaira vegye a hír s megismertesse ha nem is kiterjedt körben, de legalább is kartársai egy részénél.

Fekete Sándor 1872-ben született a Szolnok-Doboka megyében fekvő Bethlenben, a hol apja Fekete Gergely ev. ref. kantor-tanító volt; atyja még most is él s a felekezeti iskola államosítása óta mint kantor jelenleg is szolgálja az ottani református egyházat. Elemi iskoláit szülei gondos vezetése mellett elvégezvén az 1884. év szeptember havában Kolozsvárra, a híres Bethlen főtanoda gymnasiumába ment. Itt nyolc éven át tanult ernyedetlen szorgalommal s kitartással. Tanárai ugy előhaladásával, mint kifogástalan magaviseletével a legnagyobb mértékben meg voltak elégedve. A kolozsvári híres református kollégium erős protestáns szelleme már korán felköltötte benne az egyház iránt való törhetetlen ragaszkodást úgy, hogy midőn az érettségi vizsga elérkezett egy pillanatig sem habozott a pályaválasztásban. Ő a papi pályát választotta. Ezen elhatározásában nem kevés befolyást gyakorol reá azon körülmény is, hogy egyik testvére Gerő már akkor a

nagyenyei theologiai-akadémián tanult s testvére előtt gyakran magasztalta a lelkészi hivatal magasztos és felemelő voltát. Az érettségit tett ifju a vizsgát követő szünidőben bizonyos lelki küzdelmen ment át, a melyből végre is győzedelmesen került ki. Nem a pályaválasztás miatt történt ez a lelki harc; hiszen e felett már az érettségi vizsga előtt határozott, hanem a miatt hogy melyik theologiai akadémián kezdje meg hittani tanulmányait. Szüleinek és theologus testvéreinek határozottan az volt a kívánsága, hogy Nagy-Enyedre menjen tanulni. De ő egész szívvel csüggött azon a gondolaton, hogy a szives debreceni főiskolában, a magyarság metropolisában nyerhesse kiképzését. És ezt a tervét minden ellenkezés és reábeszélés dacára is keresztül vitte.

Igy érkezett el az 1892. év szeptember hava. Fekete elérte óhajtott célját; a debreceni theologiai — akadémia növendéke lett. A hittanhallgatók száma, a mint tudjuk, ezen időben oly rohamosan leapadt, hogy mi például az első éven nyolcan voltunk. Sohasem felejttem el az első órát, a melyen először találkozott e nyolc növendék. Kölesönösen bemutatkoztunk s kérdezősködtünk egymás körülményei után. Magától érthetődik hogy ily csekély szám mellett mindnyájan jó baráti viszonyban voltunk s mindenik ismerte a másik bajait és örömeit. Feketéhez mindnyájan nagyon ragaszkodtunk. Az ő egyszerű, természetes egyénisége, derült világ-nézete, csak barátokat tudott neki szerezni, nem pedig ellenfeleket. Csupa élet, csupa vidámság volt az egész ember. Arról a jóízű nevetésről, a mely ajkairól oly gyakran hangzott el egy-egy elmésség hallatára, ki hitte volna még akkor, hogy oly hamar elnémitja a halál.

Midőn a harmadévre jutottunk, kettővel megkevesbedtünk s így beállott a debreceni theologia-akadémia történetében az a csaknem páratlan tény, hogy egy éven csak hat növendék volt. Ily körülmények között még bensőbb lett köztünk a viszony, bár nem tagadható, hogy hat ember között is a különböző felfogásnál és műveltségnél fogva gyakran történhetik összeütközés. Fekete volt köztünk az egyedüli, a ki neheztelést s haragot soha sem érzett senki iránt. Szorgalmasan tanult; az órákon mindig ott volt s törekvését a félelmi vizsgákon mindig siker koronázta. Kedvenc tantárgya volt a practica theologia s előre látható volt, hogy belőle nem az elmélet, hanem a gyakorlat embere fog lenni. Semmi sem bizonyítja ezt jobban, mint azon felfogása, miszerint helytelenítette, hogy a debreceni theologiai ifjuság által kiadott „Közlöny“-ben csupán elméleti kérdések megvitatásával foglalkoznak, ellenben a gyakorlati dolgokat teljesen elhanyagolják. Ezen állítás helyességét bebizonyította az által, hogy a „Közlöny“ 1895. év. 6. számában igen ügyes cikket irt „Az ifjuság és a belmissió“ cím alatt E közlemény, mint sivatagon az oázis úgy tünt fel a sok elméletkezés között s helyes, tapintatos irányával széles körben keltett elismerést.

(Folyt. köv.)

KÜLÖNFÉLEK.

— **Hítfelekezeti statisztika a fővárosban.** A folyó év elején megtartott népszámlálás adatainak feldolgozása Budapest fővárosra nézve március 4-ike óta van folyamatban, s legközelebb elkészültek a főváros felekezeti statisztikájával, a melynek főbb adatait a kö-

József" (Bajza és neje, Csajághi Julia, és Beniekyné Bajza Lenke arcképével.) — „Emlékezés atyámról.“ Irta Beniekyné Bajza Lenke. — Regénytár: „Múlik a délibáb.“ Elbeszélés. Irta Barsony István. (Neogrady Antal rajzaival.) — „Híres szerelmesek: Enghien hereg és Rohan hercegnő“ (képekkel). — „Iliász.“ A XXII. ének. fordította Baksay Sándor. — „Gyöngy és gyöngyház.“ — „Tunisi főúri lakadalom“ (képekkel). — „A fény gyógyító ereje“ (képpel). — „Két testvér“ (képpel Margitay Tihamér festménye után). — „Lukácsy Sándor“ (arcképpel). — „Románia új miniszterelnöke“ (Sturdza Demeter arcképével.) — „Egy orosz miniszter meggyilkolása“ (Bogoljevov orosz közoktatásügyi miniszter arcképével.) — „Debreceni szántók“ (képpel). — „Páris a budapesti operaházban“ (Charpentier „Lujza“ című operájával első előadása.) — Irodalom és Művészet. Közintézetek és Egyletek. Sakkjáték. Keptalány. Egyveleg. stb. rendes heti rovatok. A vasárnapi Ujság előfizetési ára negyedévre négy kor., a „Politikai Ujdonságok“-kal és „Világkrónika“-val együtt hat korona. Megrendelhető a Franklin-Társulat kiadóhivatalában (Budapest IV. ker. Egyetem-utca 4. sz.) Ugyanitt megrendelhető a „Képes Néplap„ legolcsóbb ujság a magyar nép számára, félévre 2 korona 80 fillér.

K Ü L F Ö L D.

Egy új felekezet.

„Londonban, a csodának és szenzációnak városában, mindenik nap hoz valami új és feljegyzésre méltót. Hogy egy anglikán lelkész reklámhoz fordul sőt „ritkaszerűhöz“ hallgatósággal templomát megtölthetni: egyedül Angliában történhet meg.

A midőn W. Carlile lelkész a *st. mary at hill-i* paróchiát elfoglalta, boldog lehetett, ha 6 egyén jelen volt az istentiszteleten. Ez, a mai idő szellemével haladó lelkészt felette bosszantá és gondolkozott hathatós szerről, hogy templomát megtölthesse. Ekkor jutott eszébe az az excentrikus idea, hogy az ösmeretes „üdvhadserege“ (Heilsarme) nyomán a „Church Army“-t (Kirchenarme) megalapítja, melynek mozgalmas vezetője ő maga lett. Lassanként érdekesen fejlődött az istentisztelet látogatók száma. Carlile a reklám jósága felől meggyőződve, elhatározta, hogy a legolvasottabb lapokban hirdetésményeket tesz közzé, a melyekben az olvasókat a legközelebb tartan ő predikációjának témája és tartalma felől értesítette. És ezek a predikációk sajtószerekek voltak. A legutóbbi hónapokban a délamerikai háború és kínai zavargások szolgáltattak neki anyagot. Különben szokott éppen olyan népies, mint izgató módon a drót nélküli telegráfról, a börtönből való megugrásról, avagy egy feltűnést keltő könyvről beszélni, hogy az ő valóban ájtatos hallgatóságának lelkét meggazdagítsa, kielégítse. Természetes, azért ő mindig lelkész marad és az anyag csak mint cövek szolgál neki, mely körül tanítása, az erkölcsi-ségről és vallásról csavaródik. Azonban ez még nem az egyedüli út, a melyet kigondolt, hogy gazdag hallgató közönséget biztosítson magának.

A ki vasárnap délután, röviddel 6 óra után Londonból, Bridge felé sétálni megy, találhat egy különös processiót. Fehér miseingbe öltözött banda lépked lassanként előre, kimért léptekkel, keresztül a főutcán, váltokozva hymnust énekelve, majd hangosan kiabálva, hívogatva *St. Mary at Hill*-be az istentiszteletre.

Ez a processió a „Kirchenarme“-nek tisztjeiből és a találékony lelkész által összehozott más segítőkiből áll, a kik ezen az eredeti módon az utcán lévők figyelmét felköltik. Az energikus Carlile mise-ingben, katonasípkával a processio élén masirozik és hatalmasan fuvogat egy posaunet (tárogató sip). Itt és ott kilép a tagok sorából, hogy valakivel, a ki neki éppen feltűnt, rövid beszélgetést kezdjen és neki a feltűnést felköltő felvonulás célját megmagyarázza.

Mialatt a processio az utcán keresztül vonul, *St. Mary at Hill*-ben változó képekből alakult egyházi zenekar játszik. Imádság-avagy énekes könyvet nem szükséges vinni, mert a kóta és a szöveg fehér vászon felírva világosan látható. Jelenleg Carlile azzal az eszmével foglalkozik, hogy a prédikációt beleszavalja egy fonográfba, a melyet legközelebb a ten plomban fog felállítani. Ugy látszik, hogy ő nem barátja az újításoknak (?) hanem a szenzációs meglepetéseknek, a melyek arra szolgálják, hogy az istentiszteletet változatosan gazdaggá tegyék és az ájtatosakat, avagy a kíváncsiakat a templomba csalják, a mely most — munkálkodása óta — „ágyonnyomásig telve van.“ Már az istentisztelet megkezdése előtt több órával rohannak az emberek a városnak minden részéből, magoknak helyet biztosítani. Hogy a lelkész ahoz is ért „a templomokban ritkán látott“ alakokat odavonni, mutatja az a tény, hogy legközelebb a padok egyikén egy betörőnek tolvajkulcsát és egy pálinkás üveget találtak.

Carlile igazi emberismerő; ért ahoz, miként lehet hallgatóságának fantáziájára hatni. Az általa meghonosított lámpás istentisztelet, a közönséges vasárnap estvéli istentiszteletnek átváltoztatása. A templom nehézfűgönyök által elsötétítették és egy részonyatos nagy fehér vászon szövetet a kórus hátsó részén kifestenek, a melyre orgonaszólas alatt egy ködfátyolkép készülék, az imádkozó székekben ember-ember hátán tolongó; sokaságnak — képleges, ábrázolatos tanítást vetít, szolgáltat. Időről-időre gondoskodik a „jó pásztor“ újabb izgalmakról. Husvétkor pld. „tojás istentisztelet“ volt. Követői százával hozzák össze a tojást, melyeket az oltár előtt helyeznek el. Később a kerület szegényei közt lesznek a tojások kiosztva. Ugyanc mintá után karácsonykor „babaistentisztelet“ fog tartatni.

A templomajtó közelében az elhalt egyháztagok megható felírásu emléktáblái találhatók. Kicsinyke bronz táblácskák ezek, melyeken az elhaltak a neve, állása, vésetik be és csak 3 silling (4 korona) az ára, hogy a legszegényebbek is legyen emléktáblája e helyen.

A lelkészlak egyetlen a maga nemében és senki sem teheli lakójának, azt a szemrehányást, hogy kéjenc lenne. Egy picike kis hálószoba a melyet ő a legfelsőbb emeleten egy óriási nagy épületben saját szemejét illetőleg használ; a többi termet a szegények és kegyeskedők használják. A földszinten található egy közvetítő iroda, a hol Jones kapitány vezetése alatt, a munkanélküliek számára ideiglenes foglalkozás adatik, míg ők biztos állást találhatnak.

Vasárnap este fizetetlen ételek osztatnak szét az éhezőknek, kik aztán a „munkás-otthonhoz“ útasítatnak; ilyen tagja a „Kirchenarme“-nek már 31 van.

Az Úr ezen modern tevékeny szolgálja ma mintegy 23 munkásszálló és 30 más jótékony intézmény felett rendelkezik, a megterhelteknek és fáradottaknak

* Hogyne! Az orpheumi előadásoknak rendesen nagyobb publikuma van mint a templomoknak! Szerk.

felfrissítésére; pl. asylumok elbocsátott fegyencek részére; gyermek otthon; menedékhelyek elesett leányok számára.

A picinyke kis kerteskében van egy kunyhó, melyet Carlile tréfásan *nyári háznak* nevez; valóságban ez egy fűskamra, a hol a koldusok komolyságát próbálja ki, kik hozzá munkáért folyamodnak.

Sokan hívők, vagy hitetlenek kinevetik a Carlile munkájának nemét és módját, melylyel az egyházat ismeretlenségé tenni akarja és templomot megtölteni óhajtja. De ha a végső célt tartjuk szem előtt kénytelenek leszünk abszolút adni a buzgó lelkésznek és ama híres jézsuita mondás „a cél szentesíti az eszközöket“ itt még legfrappánsabban lesz alkalmazható; bizonyára a szegények és szenvedők csapatja részéről, melyekkel *Carlile* jót tett és teszen, számtalan áldáskívánás lesz az eredmény.

Birtha József.

NEKROLOG.

FEKETE SÁNDOR.

(1872—1901.)

A Szamos csendes völgye ölen fekvő Bethlenben hunyta le az év elején örök alomra s zemeit egy ifju lelkész, a kit ama nemes hivatás mezejéről, a melyért kimondhatatlan lelkesedéssel hevült, oly korán elszóltott a kéréhetetlen halál. E rövid ifju életnek a tragikum a valóban megdöbbentő! Elszóltatni az élők sorából akkor, midőn nemes tetterő birtokában ott állott hosszas küzdelem után a kivívott pályán s azon a ponton volt, hogy belépjen a családi élet boldog honába, mindenestre megrendítő mindazokra, a kik az Istenbe vetett hit mellett is nem tudják az ilyen mélyen megindító eseményekre egyszerűen a feledés fátyolát borítani s a nagy veszteséget közönyös megnyugvással fogadni.

Fekete Sándor nevét e lap olvasói közül bizonyára nem sokan ismerik. Hiszen az ő rövid élete még csak kezdet volt; nevét szélesebb körben ismertté tenni a legnagyobb ambíció dacára sem volt még alkalma. A pálya a melyen működött, sokkal szerényebb, hogy sem alkalmas legyen arra, miszerint egy 29 éves egyének a nevét szárnyaira vegye a hir s megismertesse ha nem is kiterjedt körben, de legalább is kartársai egy részénél.

Fekete Sándor 1872-ben született a Szolnok-Doboka megyében fekvő Bethlenben, a hol apja Fekete Gergely ev. ref. kantor-tanító volt; atyja még most is él s a felekezeti iskola államosítása óta mint kantor jelenleg is szolgálja az ottani református egyházat. Elemi iskoláit szülei gondos vezetése mellett elvégezték az 1884. év szeptember havában Kolozsvárra, a híres Bethlen főtanoda gymnasiumába ment. Itt nyolc éven át tanult ernyedetlen szorgalommal s kitarással. Tanárai ugy előhaladásával, mint kifogástalan magaviseletével a legnagyobb mértékben meg voltak elégedve. A kolozvári híres református kollégium erős protestáns szelleme már korán felköltötte benne az egyház iránt való férhetetlen ragaszkodást úgy, hogy midőn az érettségi vizsga elérkezett egy pillanatig sem habozott a pályaválasztásban. Ő a papi pályát választotta. Ezen elhatározásában nem kevés befolyást gyakorol reá azon körülmény is, hogy egyik testvére Gerő már akkor a

nagyenyedí theologiai-akadémián tanult s testvére előtt gyakran magasztalta a lelkészi hivatal magasztos és felemelő voltát. Az érettségit tett ifju a vizsgát követő szünetben bizonyos lelki küzdelmen ment át, a melyből végre is győzedelmesen került ki. Nem a pályaválasztás miatt történt ez a lelki harc; hiszen e felett már az érettségi vizsga előtt határozott, hanem a miatt hogy melyik theologiai akadémián kezdje meg hittani tanulmányait. Szüleinek és theologus testvéreinek határozottan az volt a kívánsága, hogy Nagy-Enyedre menjen tanulni. De ő egész szívvel csüggött azon a gondolaton, hogy a szives debreceni főiskolában, a magyarság metropolisában nyerhesse kiképzését. És ezt a tervét minden ellenkezés és reabeszélés dacára is keresztül vitte.

Igy érkezett el az 1892. év szeptember hava. Fekete elérte óhajtott célját; a debreceni theologiai — akadémia növendéke lett. A hittanhallgatók száma, a mint tudjuk, ezen időben oly rohamosan leapadt, hogy mi például az első éven nyolcan voltunk. Sohasem felejttem el az első órát, a melyen először találkoztunk e nyolc növendék. Kölcsonősen bemutatkoztunk s kérdezősködtünk egymás körülményei után. Magától érthetődik hogy ily csekély szám mellett mindnyájan jó baráti viszonyban voltunk s mindenik ismerte a másik bajait és örömeit. Feketehez mindnyájan nagyon ragaszkodtunk. Az ő egyszerű, természetes egyénisége, derült világ-nézete, csak barátokat tudott neki szerezni, nem pedig ellenfeleket. Csupa élet, csupa vidámság volt az egész ember. Arról a jóízű nevetésről, a mely ajkairól oly gyakran hangzott el egy-egy elmésség hallatára, ki hitte volna még akkor, hogy oly hamar elnémitja a halál.

Midőn a harmadévre jutottunk, kettővel megkevesbedtünk s így beállott a debreceni theologiai-akadémia történetében az a csaknem páratlan tény, hogy egy éven csak hat növendék volt. Ily körülmények között még bensőbb lett köztünk a viszony, bár nem tagadható, hogy hat ember között is a különböző felfogásnál és miveltiségnél fogva gyakran történhetik összeütközés. Fekete volt közöttünk az egyedüli, a ki neheztelést s haragot soha sem érzett senki iránt. Szorgalmasan tanult; az órákon mindig ott volt s törekvését a félelmi vizsgákon mindig siker koronázta. Kedvenc tantárgya volt a practica theologia s előre látható volt, hogy belőle nem az elmélet, hanem a gyakorlat embere fog lenni. Semmi sem bizonyítja ezt jobban, mint azon felfogása, miszerint helytelenítette, hogy a debreceni theologiai ifjuság által kiadott „Közöny“-ben csupán elméleti kérdések megvitatásával foglalkoznak, ellenben a gyakorlati dolgokat teljesen elhanyagolják. Ezen állítás helyességét bebizonyította az által, hogy a „Közöny“ 1895. évi 6. számában igen ügyes cikket írt „Az ifjuság és a belmissió“ cím alatt E közlemény, mint sivatagon az oázis ugy tűnt fel a sok elméletkezés között s helyes, tapintatos irányával széles körben keltett elismerést.

(Folyt. köv.)

KÜLÖNFÉLEK.

— **Hitfelekezeti statisztika a fővárosban.** A folyó év elején megtartott népszámlálás adatainak feldolgozása Budapest fővárosra nézve március 4-ike óta van folyamatban, s legközelebb elkészültek a főváros felekezeti statisztikájával, a melynek főbb adatait a kö-

vetkezőkben ismertjük meg t. olvasóinkkal: a fővárosi rendes polgári népessége (az átütözőket s a katonaságot nem számítva) 703 448 főre megy, a melyből róm. katolikus: 427.122 a lakosság 60.7%-ka, református 62.837 azaz 8.9%, ág. evangélikus 37.170 azaz 5.3%, zsidó 166.198 azaz 23.6%, egyéb 9131 azaz 1.5%. A r. katolikus felekezetnek tehát ma is nagy túlsúlya van a fővárosban, de e túlsúly évről-évre mérsékeltebbé válik a mire nézve elég felhoznunk annyit, hogy 1870-ben a r. katolikusok még 72%-át tették a fővárosi népességének, ma pedig, mint fentebb kimutattuk 60%-ra szállott alá az arány. Természetes folyamata ez minden fejlődő nagy város alakulásának, hogy t. i. annak a vidéknek vagy országnak számarányaihoz közeledik, a melyből népességét magához vonja. Módosítólágg hat e tekintetben egyrészt a zsidóság, a mely a kereskedelem, forgalom és ipar központjaira túdul aránytalan mennyiségben, másrészt pedig az a körülmény, hogy némely felekezethez tartozók alacsonyabb kulturális helyzetűek s a magyarságtól való elzárkózottságuknál fogva városi életre kevésbé alkalmasak. Ez az oka annak, hogy a nagyszámu görögkeleti s görög kath. felekezetek a fővárosi népességében egészen jelentéktelen arányban szerepelnek, s ez a magyarázata annak is, hogy református felekezetünk róhamosan tért foglal a fővárosi népességében, a mire magyarsága és műveltsége képe-síti. Nagyon örvendetes jelenségnek kell tekintenünk azt, hogy az utolsó évtized (1891-1901.) folyamán a r. katolikusok 35.6%-kal, az ágostaiak 36.9%-kal, a zsidók 62.3%-kal, egyéb felekezetűek 65.4%-kal, **református hitfeleink pedig 74%-kal szaporodtak.** E szerint ma már a főváros, a reformátusok abszolút számát tekintve, az első helyre emelkedett, túlszárnyalván a legnagyobb régi ref. központokat, mint Debrecen, H.-M.-Vásárhe y stb. A következő né. számlálás, majd 1911-ben, bizonyára már 100,000-et meghaladó református embert s egy fényes **fővárosi egyházmegyét** fog találni az ország szívében. Akkorra talán megszületik a **Debreceni városi egyházmegye** is, mert remélhető, hogy tíz év alatt még a rangkorságból származható felhozott rettenetes bajok és nehézségek is orvosolhatók lesznek, s debreceni lelkészeink éppen úgy engedelmessé válnak még a maguk közzül választott esperesnek is, mint Tisza Kálmán ő exellentiaja a járásbírónak és Csiky Lajos a theol. dékánnak; a **Debreceni vidéki egyházmegye** nagyérdemű esperese pedig egy csöppet sem fog bánkódni a miatt, hogy nem neki nem **engedelmeskednek** már a debreceniek.

— **A magyarországi reformátusoknak a konvent által választott egyetemes tanügyi bizottsága** f. évi ápril hó 12 és 13. napjain Sárospatakon fogja megtartani, a hová a tiszántúli egyházkerületből Sass Béla, Dóczi Imre és dr. Bacsoni Lajos bizottsági tagok ápril 11-én utaztak el. A bizottságot a főiskola hívta meg s fogadja vendégéül.

— **Főiskolánk korszerűfejlesztése.** Elmult egy éve, hogy a főiskolai tanárkarok nagy méretű szerves munkálattal készítettek volt főiskolánk kívánatos s a kor színvonalára való fejlesztése érdekében. Három kiáltó szükség sűrgeti a kielégítést: a kellő helyiségek előteremtése, a tanári javadalmazások rendezése érdekében hozott egyházkerületi rendelkezések keresztül vitele és a tanerők szaporítása. Alig lehet eldönteni, hogy melyik itt a sürgősebb. Anyakönyvtárunkban évek óta rendezetlenül gyűl össze az újonnan bevásárolt könyvek halma; tápintézeti helyiségünk nem képes befogadni

ifjainkat, tantermeink elégtelen számúak célszerűtlen beosztásúak, részben nem eléggé tágasak. A tanári javadalmazás mai viszonyai közt a megírult tanszékekre hirdetett pályázat eredménye nem kielégítő, s a gymnasiumi tanároknak a magas létszám miatt való túlterhelése már magában is elég ok arra, hogy a jelesebb tanerőket elkedvetlenítse attól, hogy tanszékeinkre pályázzanak. Ugy tudjuk, hogy a szóban forgó szerves munkálattal ez idő szerint a coll. gazdasági tanács tárgyalása alatt áll s reményeljük hogy gazdasági tanácsunk a kérdést a májusi igazgató-tanács s ez által a tavaszi egyházkerületi közgyűlés egybegyűjtése idejére kellően előkészíti. Szándékunkban van az ügy némelyik ágával közelebbről tüzetesen is foglalkozni.

— **A főiskolai építetű új pénztár rendezése.** A főiskolai új épület költségeinek fedezésére még 1869-ben tett önkéntes ajánlatokból, illetve 10 évre egyházként lélekszám szerint fizetendő 2 kros önként elfogadott adózásból az 1900. évi június hó 30 án zárult számadás szerint 22,613 korona 38 fillér hátralék állott fenn, melynek legkésőbb már 1879-ben be kellett volna folynia. Ezt a pénztárt még 73,020 korona kölcsön tőketartozás terheli. A collegiumi gazdasági tanács e napokban tüzetes vizsgálás alá vette a még kint levő hátralékok egyes teteleit, s behajthatatlanság következtében kénytelen volt 2168 kor. 10 fillért törölni a követelésből. Már az ügynevezett átalakítási ajánlatokra vonatkozólag nem régebben azt jegyeztük meg, hogy lelkészársaink buzgósága sokat tehet arra nézve, hogy főiskolánk ne szenvedjen folytonos károsodást. Eléggé feltűnő, hogy az új építési ajánlatok jókora része tekintélyes egyházaknál van hátralékban, míg a kisebb egyházak hangya-szorgalommal igyekeztek előteremteni a reájok eső összeget. Tagadhatatlan, hogy a korábbi évek kezelési hanyasága is sokat nehezített, rontott a helyzeten s ma már az ügyészi és pénztári hivatal erőfeszítéssel járó munkálkodása után is nehéz feladat a régi mulasztásokat a mai nehezebb viszonyok között helyreépítozni; de azért mi még mindig b zunk, hogy az a forrás, melyből anyaszentegyházunk s annak iskolái eleitől fogva táplálkoztak, ma sem apadt ki, hanem továbbra is nyújtani fogja az életfentartó italt az idők végezetéig.

— **Hírek a Csapó-kertből.** Már több, mint egy hónapja, hogy theologus ifjaink minden vasárnap rendes istenistiszteletet tartanak e külvárosi területen nem is szétszórva, hanem sűrűn egymásmellé épített házakban és utcákban lakó református hitsorsosaink számára. Igazán megható, mennyire szomjuhozzák e hívek az evangéliumot s semmi sem igazolja jobban az ottani istenistiszteletek állandóságának halaszthatatlan szükségét, mint az a jelenség, hogy az istenistiszteletre egybesereglett hívek sokszor az iskola terembe be sem férnek. Az elmult nagypénteken e lapok felelős szerkesztője tartott ezeknek ünnepi beszédet s papi ornatásban jelenvén közöttük meg, benne a predikátort már az úton felismerték s többen az imaházig a kocsii mellett futva kísérték. De éppen ez a vallásos s általunk közvetlenül tapasztalt szomj teszi kötelességünké, hogy a debreceni egyház presbiteriumának felhívjuk a figyelmét arra, **hogy a következő pünkösti ünnepekre egygyel több legátust kérjen, mint a mennyire Debrecennek eddig szüksége volt.** Intézkedni kellett volna e tekintetben már husvétra is, mert a nagy ünnepeken a theologus ifjak nincsennek idehaza; ho!ott ezeket a híveket ilyen alkalmakko. többé már magukra

hagyni nem szabad. Mert bármit mondjon is bárki, az elvitázhatatlan, hogy itt hiveink száma már több ezerre rug s ha őket mi fel nem keressük, felkeresik a baptista, nazarénus s más fajta apostolok s ők aratják le az aratásra váró gabonát. Nem akarunk mi sem az egyháztanácsnak, sem senkinek az ég alatt kellemetlenséget okozni; csak a helyzettel vetettünk komoly számot s ezért szólunk. Hány olyan egyházközségünk van nekünk, hol negyedrésznire sem megye hiveink száma, mint a csapókerti reformátusoké s ezeknek mindenütt van papjuk, templomuk, iskolájuk! Gondoskodni kell tehát Debrecennek is az ő hiveiről. Sőt nemcsak a Csapó-kertben lakókról. Ilyen munkára való territorium több is van itt. Hogy többet ne említsünk, ott van a Homok-kert, az Ondód stb. Sőt az egyháztanácsnak rendeznie kell végre-valahára a „Szegényházi” imaház ügyét is. Már egyszer erre vonatkozólag megírtuk; hogy a „Szegényházi” imateremben van ugyan rendesen istenisztelet, de annak ellátásáról tudomásunk szerint a mi lelkes és áldozatkész öreg püspökünk a maga zsebére gondoskodik nagy idők óta. Nohát ezt nem szabad a debreceni fényes egyháznak tovább eltűnni. Ott van Budapest példája. Hamarjában meg se tudnánk mondani, hogy hány vallásánári, segédlelkészi állomást szervezett ez az egyház a közel múltban 1200—1800 forintnyi dotációval, hogy hiveit erősítse és összetartsa!? Meg kell mozdulnia Debrecennek is ez irányban, mert ismét hangoztatjuk, hogy kevés itt a lelkészi állomások száma s ennek szaporításáról lévén szó, nem szabad visszariadni az áldozatoktól sem. Óh! még így is nagyon messze leszünk attól, hogy olyan terheket viseljünk, a minőt hordoznak vidéki hitsorsosaink. Nem harcot, visszavonást akarunk, hanem életet. Presbíterek, egyházunk vezéremberei! Szívesen megyünk veletek, mint közharcosok, csak mozduljatok meg!

-- **Vallás-é a protestantismus?** Eddigélé csak annyit tudtunk, hogy a római katholicismus nem ismeri el, hogy a protestantismus „egyház” is volna, mert mint ellenfeleink vitatják, a protestantismus csak az individuumoknak olyan aggregátuma, hol mindenki közvetlen összeköttetésben van a Krisztussal, még pedig már a kegyelem személyes elfogadása által. A nélkül, hogy ezen felfogás cáfolásába belebocsátkoznánk — felemlítjük, hogy most a la-rochelli francia katholicus diöcesis egyik lapja arra vállalkozik, hogy bebizonyítsa azt, miszerént a protestantismus még csak nem is vallás. Érvei a következők: nem vallás az, mely sem áldozatot, sem áldozó papi rendet, sem szembeötlő szimbólikus kultust nem ismer. A ki hisz a kijelentett vallásba, annak feltétlenül el kell ismernie azt is, hogy szükségesek az áldozó papok, mozdíthatatlan dogmák, látható eszközök, mint kegyszerek, szigorúan keresztül vitt organisatió és a tanban való egység. De mind ezekről a protestantismus semmit sem tud. Persze! tehát a logika egészen világos: nem vallás, mely a katholicismus szervezetét el nem fogadja, tehát nem vallás a protestantismus sem! Quod erat demonstrandum. Mi pedig immár azon sem csodálkozunk, ha ennek a csodálatos logikának a segítségével valamelyik jésuita azt igyekeznék bebizonyítani, hogy mi protestánsok embe-

rek sem vagyunk. S miért ne tenné? Ugyanannyi fáradsággal ez is lehetséges, — s szaporodik az ördögök száma, a kik Dante látománya szerént eddigélé különben is főképp barátokból valók voltak.

— **Egy hirhedt Krisztus-képnek birói lefoglalása.** Strassburgban történt meg a napokban, hogy az államügyész izgatás címe alatt pert indított egy Krisztus képiállítója ellen s a képet lefoglalta. Mint a hivatalos leírásból olvassuk, a kép a Krisztust a kereszt alatt abban a pillanatban ábrázolja, a mint ez egy előtte térdeplő, talpig feketébe öltözött s fekete bilincsekbe vert asszonyt vigasztal. Krisztus és a gyászba öltözött asszony körül szanaszét széttépett lobogók hevernek s azokon Lengyelország feldarabolásának évszámai u. m. 1772, 1793 és 1795. olvashatók

— **Nyilatkozat** Mintegy két héttel ezelőtt a magyar protestáns szakirodalom újabb és jelesebb termékeit magában foglaló könyvjegyzéket küldöttem szét a t. lelkész urak között. Van szerencsém kijelenteni hogy ezen jegyzékbe Zoványi Jenő tiszaföldvári lelkész ur műve tévedés folytán került bele. Debrecenben, 1901. április 10-én. *László Albert* könyvkereskedő.

— **„Ecclesia Praecedit.”** Valamikor itt történt Debrecenben. Egyik hirneves kálvinista papja ugyanis ennek a városnak, az ő szintén debreceni, de vagyonos rokonai előtt, — kik helytelenítették azt, hogy az ő édes bátyjok pappá lett, több ízben felemlítette hogy: „ecclesia praecedit.” A dűsgazdag atyafiak nem értették s végre magyarázatot kértek. „Nohát tudjátok meg, ezek a szavak azt jelentik, hogy engem mint papot asztalfőre ültetnek ott, a hol nektek az asztal végén sem jut helyetek!” „Az atyafiak összenéztek . . . s aztán elgondolkoztak a világ fűresasága (?) felett, hogy t. i. itt az érdem serp nyőjében nemcsak a pénz, hanem más valami is érvényesülhet! . . .

— **Halálozás.** Főiskolánk gymnasiumi tanárának Dr. Peczkó Ernőnek édes anyja *Ösv. Pecskó Frigyesné szül. Szokolay Matild* hunyt el Husvét másodnapján Zsolcán életének 65. évében. Mi pedig őszinté részvétellel osztozunk tisztársunk gyászában.

— **Általánosan elismerik** úgy nálunk, mint külföldön, hogy a Mauthner-féle gazdasági és kerti magvak gyakran háromszor akkora termést adnak, mint sok másféle magvak. Különösen impregnált csillagjegyű répamagjai ritkítják párjukat és össze nem tévesztendők más utánzott hasonló védjegyű, de nem impregnált répamagokkal. A Mauthner féle magok tehát felülmulhatatlanok és gazdáink csak helyesen cseleksznek, ha magszükségletüket mindig Mauthner-féle magokkal fedezik.

— **Első Leánykiházasítási Egylet m. sz.** Folyó évi március hóban 1166 jutalékrész irattatott be és nászjutalékok fejében 36914 kor. 27 fillért fizetett ki. 1901. évi január 1-től március 31-ig beírt összes jutalékrészek száma 3429 és a kifizetett nászjutalékok összege 97,482 kor. 16 fillér. Debrecen és Hajdúmegye vezérképviselője **Baum Miksa, Miklós-utca 11.**

— **Fertőző betegségek ellen,** melyek leginkább az egészségtelen ivóvíz által terjesztetnek, biztos óvszer a tiszta egészséges ásványvíz. Felhívjuk tehát olvasóink szíves figyelmét a „Kristály Szt.-Lukácsfürdői hegyi forrás hirdetésére.“

Szerkesztői üzenet.

B. L. Salánk. Utána néztem; semminemű tévedés fenn nem forog. A lap anyagi ügyeinek a kezelése különben is annyira mintaszerű és pontos, hogy az efféle „tévedés“ csaknem teljesen ki van zárva. Abban is eljárta, amire kért méltóztatott. Ugy lesz: csak arra kérem bizalommal, hogy szíveskedjék azt a bizonyos terminust a naptárban jól megjegyezni. A pontos előfizetés a legelső s elengedhetetlen feltétel. Egy időben e feltétel be nem tartása miatt nagy válság fenyegette már az ügyet. Okkal-móddal,

áldozatokkal segítettünk rajta s most teljességgel nem akarván a régi bajt újból felidézni, küldjük a lapot annak, aki fizet, s beszüntetjük annál, aki nem fizet. — **F. I. M.-Tur.** Bejött, de egy kis türelmet kérek. — **B. A. H.-Böszörmény.** A kezeim között van; közölni fogom; az efféle dolgokra is jó a lelkészek figyelmét felhívni s azoknak szakszerű utbaigazításokkal támogatására lenni. Különben pár nappal ezelőtt egy füzetet adtam fel b. címére, kérem megbirálni s a birálatot hozzám beküldeni.

Tartalom-jegyzék: Magyar református liturgiánk rendezéséről Dr. Erdős József. — Utóhang. Dr. Ferenczy Gyula. — **Tárca:** Szabályzat a felső szabolcsi ev. ref. egyházmezejében levő lelkészi könyvtárakról. Nagymáté Albert. — **Tanügy:** Az a „Vallástani anyag“. Sinka Lajos. — Az ev. ref. gymnasiumi új tanterv. — Jelentés az egyetemes tanügyi bizottsághoz a gymnasiumi tanterv tárgyában. Dóczy Imre. Váró Ferenc. — **Közéletünk:** Hódmezővásárhelyi mozgalmak. — A debreceni ev. ref. főiskolai igazgatótanács 1901. május hó 8-ra összehívott gyűlésének tárgysorozata. A főisk. igazgatótanács jegyzője. — **Irodalom.** — **Kül. föld:** Egy új felekezet. Birtha József. — **Különfélék.** Szerkesztői üzenet.

Felölös szerkesztő: **ERŐSS LAJOS.**

Mérték utáni megrendelések legjobban eszközöketnek. Pontos ezimre figyelni tessék.

A „NEUMANN M“ cég debreczeni áruházáról.

Szabott ári Szabott ári Szabott ári

A tiszántúli ref. egyházkerület lelkész és tanító urai előtt nem ismeretlen a

„NEUMANN M.“ cég

Hiszen évek hosszú sora óta, a mióta ez a cég a közönség osztatlan bizalmát bírja, nincs eset rá, hogy e nagy egyházkerület lelkészei, tanítói Debreczenben járva, ne tekintsek meg azt a kitünő hírnévnek örvendő nagy áruházat.

A kitünő minőségű férfi-, fiu- és gyermek-ruhákkal felszerelt áruház kielégíti a legkényesebb igényeket is. Ezt bizonyítják az összes vásárlók, de különösen azok a szülők, kik gyermekeik ruhaszükségletét itt szerzik be.

A nagytiszteletű lelkész és tanító urak Debreczenbe jöve ne mulasztják el ezt a látványosság számba menő hatalmas áruházat megtekinteni. Igaz élvezettel fogja látni mindenki ezt a nagy üzletet, mely a szoliditásnak, olcsóságnak mintaképe.

Nincs itt holt saison soha. Élénk az üzlet az év minden szakában mert a vevők óriási tömege helyből úgy mint vidékről a *Neumann M.* céget keresi föl.

A cég főtörekvése az üzlet jó hírnevét minden időben és körülmények között fenntartani, de arra nem is volt eset, hogy *Neumann M.* áruháza ellen panasz emellett volna.

Olcsóság, tartósság és csinoság tekintetében a Neumann cég áruí versenyen felül állanak.

A tiszántúli egyházkerület lelkész és tanító urai pedig különösen bizalommal fordulhatnak az üzlet vezetőjéhez, mert hiszen, mint törzs vevőközönség különös figyelemben részesülnek minden alkalommal.

Ezután is figyelmükbe ajánljuk ezt a régi kitünő hírnevű előkelő céget.

NEUMANN M. Debreczen, főter, a postával szemben.

Nyomatott Hoffmann és Kronovitz könyvnyomdájában, Debreczenben, főpiac, a főpostával szemben.